

EESTI KEEL VENE KOOLIS

I

EESTI KEELE ÕPETAMINE VENE ÜLDHARIDUSKOOLIS

Silvi Vare

2001

SISUKORD

SISSEJUHATUS

Valdkonna tähtsus eesti keele strateegia kontekstis.....	3
--	---

1. OLUKORRA KIRJELDUS

1.1. Venekeelse hariduse maht ja osakaal	6
1.2. Vene koolide keeleline eraldatus.....	10
1.3. Eesti keele õpetajate erialane tase.....	16
1.4. Koolilõpetajate eesti keele oskus ja eesti kirjakeele kvaliteet.....	26

2. RIIKLIK REGULATSIOON

2.1. Õppekeel.....	33
2.2. Eesti keele õpetamine teise keelena	38
2.3. Õppemeetod.....	43
2.4. Riiklik standard.....	46
2.5. Õppe kvaliteet.....	50

SISSEJUHATUS

Valdkonna tähtsus eesti keele strateegia kontekstis

Umbes ühel kolmandikul Eesti elanikest ei ole emakeeleks eesti keel. Valdav osa neist kõneleb esimese keelena vene keelt. Vastavuses demograafiliskeelilise olukorraga õpib suur osa Eesti üldhariduskooli õpilastest vene keeles.

Eesti keel on põhiseaduse järgi Eesti ainuke riigikeel. Et riigikeel saaks täita oma funktsioone, on oluline, et kõik elanikud kogu maal seda valdaksid. Peamine viis selle saavutamiseks on haridus, eeskätt kohustuslik põhiharidus, mis loob aluse riigikeele kasutamiseks kõigil järgnevatel haridusastmetel. See on kõige otstarbekas viis ja ainuke tee, mis võimaldab ühiskonda järjepidevalt, põlvkondade kaupa keeleliselt mõjutada ja vajalikul viisil kujundada.

Riigikeele üks olulisi funktsioone on toimida üleüldise hariduskeelena. Eesti kui mitmekeelse ühiskonna puhul on siin aga kaks aspekti: eestlastele on eesti keel emakeel, ülejäänud elanikele aga teine keel. Eesti keele õpetamine teise keelena on äärmiselt oluline. Selle eesmärk on tagada riigikeelena toimiva keele ühtlustatud kuju – kirjakeele – üldine oskus, mis on riigi ühtsuse ja stabiilsuse ning efektiivse tegevuskorralduse tähtsamaid eeldusi. Arvestades ühiskonnasisese kommunikatsiooni vajadusi, on üks kõige olulisemaid eesmärke luua hariduskorraldus, mis tagaks kohustusliku üldhariduskooli lõpetamisel muukeelsete laste riigikeele oskuse niisugusel tasemel, et nad võiksid konkurentsivõimelistena selles keeles oma õpinguid jätkata või tööle asuda. Sisuliselt tähendab see keele täielikku valdamist.

Õigus õppida kohalikku ametlikku keelt selle standardkujul on ühtlasi keeleliste inimõiguste põhinõudeid. Sellest, kui läbimõeldult suudab haridussüsteem oma keelepoliitilisi samme kavandada ning kui tulemuslikult oma põhimõtteid ellu viia, oleneb riigisiseste integratsiooniprotsesside kulg, laiemas mõttes aga riigi keelepoliitika edukus tervikuna ning sellega otseselt ka ühiskonna stabiilsus.

Teine, eelmisega tihedalt seotud aspekt on eesti keele üldine areng. Mida kindlam on eesti keele staatus riigikeelena, seda stabiilsem on ta areng üldiselt. Kui keele staatus on riigikeelena nõrk, kui ta ei suuda täita oma funktsioone seetõttu, et suur osa elanikkonnast ei oska seda keelt, siis tähendab see pidevat pinges seisundit, keeltevahelist võitlust ühelt poolt funktsioonide säilitamise ja teiselt poolt nende laiendamise nimel. Just seetõttu on hariduse keelepoliitika, riigikeele õpetamise strateegia ülimalt tähtis valdkond.

Eesti taastas oma iseseisvuse olukorras, kus demograafiline olukord oli sõjaeelsega võrreldes põhjalikult muutunud. Kui 1934. a. rahvaloenduse andmetel oli mitte-eestlaste osakaal 8,2% rahvastikust (arvestades praegu hallatavat territooriumi), siis 1989. a. oli see 38,5%. Eriti drastiliselt oli muutunud linnarahvastik. 1934. a oli vaid kaks linna, kus eestlased olid vähemuses – Kallaste (eestlasi 11,7%) ja Mustvee (35,4%). 1989. a. oli selliseid linna 13, nende hulgas ka pealinn Tallinn.

Nõukogude rahvus- ja keelepoliitika tulemusena oli poole sajandi jooksul kujunenud arvukas umbkeelsete elanike hulk. 1989. a. rahvaloenduse andmeil oskas venelastest eesti keelt vaid 15%, ukrainlastest 8,1%, valgevenelastest 6,8%.

Sotsioloogiliste uuringute andmeil on keeleoskajate osakaal küll varasemaga võrreldes oluliselt tõusnud, kuid eesti keelt hästi valdajate osakaal on üsna visalt kasvanud. T. Vihalemma 1995. a küsitluse tulemused näitavad, et pikema erialase kontakti korral suudab eesti keeles suhelda maksimaalselt 25% venekeelseist sisserännanuist, umbes pooled oskavad eesti keelt mingilgi määral passiivselt, kuid 25%–33% ei saa üldse aru (Vihalemm 1998). Meditsiinitöötajate puhul näitas test, et 38% küsitletuist ei osanud eesti keelt üldse mitte. Tartu Ülikooli turu-uuringurühma 1996. a uuringust ilmneb, et “Vabalt ja hästi valdab eesti keelt vaid 16% muulastest, 37% valdab mingil määral”.

Üldine demograafilis-keeleline olukord peegeldub ka koolis. Esimesel õppeaastal pärast Eesti vabanemist moodustasid vene kooli õpilased 36,7% õpilaste üldarvust. Eri asjaoludel (väljaränne, sündimuse langus, eesti kooli minek) on see hulk 2000/2001 õppeaastaks kahanenud 27,15 %-ni. Kuid probleemi tegelik lahendamine on endiselt keeruline.

Haridusalase keelepoliitika ümberkorraldamine

Keeleolukorra normaliseerimiseks oli riigil vaja haridusalase keelepoliitika kaudu taastada selline demokraatlik keeleõppesüsteem, mis looks eeldused, et oleks tagatud eesti keele toimimine riigikeelena selle kõigis funktsioonides, ja teisalt – ka vähemuste keeleõigused, nende emakeele säilimine ja arenemine.

Käesoleva uurimuse ülesandeks on anda ülevaade sellest, milline on eesti kirjakeele seisund vene üldhariduskoolis 2001. aastal. Töö jaguneb kaheks põhiosaks. Esimeses osas kirjeldatakse vene üldhariduskooli keelelist olukorda eri aspektidest ja analüüsitakse lõpetajate eesti keele oskuse taset. Teine osa keskendub eesti keele kui teise keele õppe riikliku regulatsiooni analüüsile. Iga üksikküsimuse käsitlemisel on püütud välja tuua ka probleeme ja nende põhjusi ning võimaluse piires pakutud esialgseid lahendusvariante.

Käesoleva analüüsi tegemisel on materjali hankimisel tehtud koostööd mitmesuguste asutustega ja kasutatud erinevaid meetodilisi võtteid. Ülevaate koostamisel on toetutud järgmistele kirjalikele allikatele:

- 1) eesti keele õpet reguleerivad haridusalased õigusaktid
- 2) riiklikud õppekavad ja eesti keele kui teise keele ainekavad
- 3) haridusministeeriumi teabetalituse läbilõikelised andmed vene õppekeele koolide kohta, seal hulgas eesti keele õpetajate tarifikatsioonitabelid
- 4) haridusministeeriumi järelevalveosakonna inspekteerimisandmed
- 5) keeleinspeksiooni kontrollaktid
- 6) eesti keele sisseastumiskatsete tulemused ja nende analüüs Tallinna Pedagoogikaülikoolis ja Tallinna Tehnikaülikoolis
- 7) Tallinna Pedagoogikaülikooli eesti keele kui võõrkeele eriala üliõpilaste tähelepanekud praktikakoolidest (kirjalik küsitlus).

Teabe hankimisel on abi osutanud:

- 1) Tallinna tööturuamet
- 2) Eesti Kaitsejõudude Peastaap
- 3) Riiklik Eksami- ja Kvalifikatsioonikeskus
- 4) Tallinna haridusamet
- 5) Keeleinspeksioon.

I. OLUKORRA KIRJELDUS

1. VENEKEELSE HARIDUSE OSAKAAL

Praegu, 2001. a. on Eestis igaühel vastavalt soovile võimalik omandada kogu üldharidus – alates lasteaiast kuni gümnaasiumi lõpuni – ühtmoodi nii eesti kui ka vene keeles. Möödunud, st 2000/2001. õppeaastal oli kokku 100 kooli (14,60% üldhariduslike päevakoolide koguarvust), kus õppetöö toimus vene keeles. Sellele lisaks oli 16 segakooli, kus ühe õppekeelena kasutati vene keelt.

Vene koolides käis kokku 57 685 õpilast, mis on 27, 19% kõigist päevakooli õpilastest. Valdav osa, 98,80% vene keeles õppivaist lastest on koondunud linnadesse ja ainult 1,20% (695 õpilast) õpib maakoolides. (Eesti kooliõpilaste jaotumus on vastavalt 64,35% ja 35,65%). Siit tulenevalt on piirkondlikud erinevused väga suured ja vene koolis käivate õpilaste tegelik osakaal igas konkreetses linnas või maakonnas erineb keskmisest oluliselt (tabel 1). Enamik vene kooliõpilastest – 86,52% on koondunud kahte maakonda – Harjumaale, sealhulgas peamiselt Tallinna, ja Ida-Virumaale. Tallinnas üksi õpib vene keeles üle 25 000 õpilase, mis moodustab 44,15% kõigist vene koolis käivatest lastest. Teine strateegiline koht on Narva, kus vene koolis käib kokku ligi 10 000 last.

Tabel 1

Vene üdhariduskooli õpilaste jagunemine maakonniti 2000/2001		
Eestis kokku	57 685	100%
Harjumaa	29097	50.44
s.h. Tallinn	25466	44.15
Ida-Virumaa	20816	36.08
s.h. Narva	9726	16.86
s.h. Kohtla-Järve	5821	10.09
s.h. Sillamäe	2533	4.39
Tartu linn	2782	4.82
Pärnu linn	1499	2.60
Lääne-Virumaa	1029	1.78
Valgamaa	871	1.51
Jõgevamaa	352	0.61
Läänemaa	327	0.57

Tartumaa	308	0.53
Võrumaa	182	0.31
Viljandimaa	152	0.26
Järvamaa	140	0.24
Põlvamaa	117	0.20
Raplamaa	13	0.04
Hiiumaa	0	0
Saaremaa	0	0

Märgatavalt erineb õppekeelte kasutamise suhe ka klasside lõikes. (vrd. Tabel 2).

Tabel 2

Päevakooliõpilased linnades ja vene õppekeele kasutamise osakaal 2000/2001								
PIIRKOND	1. klass		9. klass		12. klass		KOKKU	Vn k %
	kokkul	vn k%	kokku	vn k%	kokkul	vn k %		
Eesti	15161	20.15	19309	33.68	9213	30.25	212184	27.19
Tallinn	3770	35.20	5702	53.17	3064	41.34	58891	43.24
Narva	559	86.76	1065	98.40	349	97.71	10087	96.42
Kohtla-Järve	412	77.18	802	90.40	410	81.95	6956	83.68
Sillamäe	166	89.76	249	97.59	158	100	2640	95.95
Pärnu	579	12.78	718	19.50	454	22.47	8330	16.95
Tartu	1157	12.61	1397	22.12	981	21.92	16515	16.85

Viimase 10 aasta jooksul on vene kooliõpilaste arv aegamisi vähenedes langenud ligi 10% võrra. Kuid piirkonniti, eriti Ida-Virumaa linnades ja Tallinnas on olukord jätkuvalt keeruline.

Jõudsamalt on kahanenud 1. klassi astunute arv, kuid siingi varieerub vene ja eesti keeles õppijate suhe tugevasti (vrd. tabel 3).

Tabel 3

Vene kooli 1. klassi astunute osakaalu muutumine maakonniti									
Piirkond	1992/93	1993/94	1994/95	1995/96	1996/97.	1997/98	1998/99	1999/00	2000/01
EESTI	37,09	34,4	31,21	30,28	26,6	24,90	21,92	21,53	20,15
Harjumaa	52,49	48,02	44,52	43,46	38,06	35,67	31,64	31,47	29,86
s.h.Tallinn	58,69	55,03	51,15	49,21	43,81	41,35	37,49	37,40	35,20
Hiiumaa	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Ida-Virumaa	87,45	85,99	84,02	82,60	81,17	80,87	76,86	75,35	71,61
s.h. K-Järve	87,68	86,36	86,41	84,70	85,91	85,57	80,59	81,52	77,18
Narva	98,44	97,58	96,96	97,82	97,33	97,50	96,31	97,57	86,76
Sillamäe	100	98,01	97,15	94,40	96,28	93,56	91,63	89,51	89,76
Jõgevamaa	8,31	6,6	7,5	7,35	5,43	5,11	3,55	4,21	3,54
Järvamaa	3,27	2,27	2,84	2,44	2,33	1,40	0,94	0,63	0,41
Läänemaa	16,7	9,02	5,32	7,58	6,03	4,15	5,17	3,82	5,17
Lääne-Virumaa	15,44	12,47	11,88	11,37	8,35	9,27	6,10	6,75	6,02
Põlvamaa	3,46	3,22	2,05	1,75	2,13	1,29	1,77	2,12	0,67
Pärnumaa	13,97	14,52	10,99	10,88	10,05	10,20	6,58	7,55	6,68
s.h.Pärnu linn	25,6	27,72	21,93	20,32	19,31	18,25	12,13	13,6	12,78
Raplamaa	3,29	0,004	1,15	0,43	0	0	0,46	0,5	0
Saaremaa	2,4	0	0,03	0,44	0,14	0	0	0	0
Tartumaa	20,39	17,3	15,77	14,11	15,70	10,48	10,10	9,66	9,98
s.h.Tartu linn	27,24	22,85	20,88	18,81	14,87	13,29	13,07	12,66	12,62
Valgamaa	19,73	15,31	17,62	12,46	14,32	14,32	11,69	12,66	13,07
Viljandimaa	2,93	1,6	1,81	1,25	1,25	1,18	1,7	0,37	0,79
Võrumaa	4,86	1,82	2,57	2,90	2,91	1,99	0,96	2,32	1,96

Koolide ja õpilaste suhte erinevus tuleneb asjaolust, et valdav osa vene koolidest paikneb linnades, kus õpilaste arv on tunduvalt suurem kui maakoolis. Eesti koolide suhteliselt suurem arvukus seletub omakorda sellega, et üle 1/3 eesti õpilastest õpib maakoolides, kus õpilaste hulk on sageli palju kordi väiksem.

Vene koolide arv on erinevalt õpilaste arvust märksa ebajärjekindlamalt muutunud, tõustes vahepealsetel aastatel oluliselt. Alles mõne viimase aasta jooksul on alanud märgatav vähenemine.

Üldkokkuvõttes on vene koolide osakaal ajavahemikul 1992/93 – 2000/2001 peaaegu endisena püsinud, vähenedes praeguseks vaid umbkaudu ühe protsendi võrra (vrd. tabel 4). Sellest on üks erand – Tallinn, kus on ainukesena vene koolide arv 2000/2001. õppeaastal kõrgem kui see oli 1992/93. õ.-a. (vrd. tabel 4).

Tabel 4

Vene õppekeelega päevase õppevormiga üldhariduslike koolide arv ja osakaal maakonniti 1992/1993–2000/2001									
	1992/93	1993/94	1994/95	1995/96	1996/97	1997/98	1998/99	1999/00	2000/01
Koole kokku	691	724	741	742	739	730	722	706	685
Vene koole	108	113	117	116	114	111	110	104	100
Vene k. osakaal	15,63%	16%	16%	16%	15%	15%	15%	15%	14,60%
Harjumaa	44	49	51	51	50	49	49	49	49
Tallinn	36	42	42	43	43	43	43	43	43
Hiiumaa	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Ida-Virumaa	34	35	37	36	36	36	36	32	30
s.h.K-Järve	14	14	13	12	12	12	12	9	9
Narva	13	15	14	14	14	14	14	13	13
Sillamäe	4	3	3	4	4	4	4	4	3
Jõgevamaa	3	3	3	3	3	3	3	3	3
Järvamaa	2	32	2	2	2	1	1	1	1
Läänemaa	1	1	1	1	1	1	1	1	0
Lääne-Virumaa	4	4	4	4	4	4	4	4	4
Põlvamaa	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Pärnumaa	3	3	3	3	3	3	2	2	2
s.h.Pärnu linn	3	3	3	3	3	3	2	2	2
Raplamaa	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Saaremaa	2	0	0	0	0	0	0	0	0
Tartumaa	8	9	9	9	9	9	9	8	8
s.h.Tartu linn	5	6	6	6	6	6	6	6	6
Valgamaa	3	3	3	3	3	3	3	2	2
Viljandimaa	1	1	1	1	1	0	0	0	0
Võrumaa	2	2	2	2	1	1	1	1	0

Eesti-vene segakoolide arv on 1992/93. aastaga võrreldes tervelt kolmandiku võrra kahanenud, kuid viimasel ajal taas kasvama hakanud (tabel 5).

Tabel 5

Eesti/vene õppekeelega päevase õppevormiga üldhariduslike koolide arvud 1992/1993-2000/2001 maakonniti									
	1992/93	1993/94	1994/95	1995/96	1996/97	1997/98	1998/99	1999/00	2000/01
Koole kokku	691	724	741	742	739	730	722	706	685
Eesti/vene	30	30	26	26	23	23	18	16	19
Eesti/vene %	4%	4%	4%	4%	3%	3%	2%	2%	3%
Harjumaa	5	5	4	4	3	3	3	3	3
s.h.Tallinn	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Hiiumaa	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Ida-Virumaa	10	10	8	8	8	8	8	7	8
s.h.K-Järve	3	3	2	2	2	2	2	2	2
Narva linn	1	1	0	0	0	0	0	0	0
Sillamäe	1	1	1	0	0	0	0	0	0
Jõgevamaa	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Järvamaa	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Läänemaa	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Lääne-Virumaa	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Põlvamaa	2	2	1	1	1	1	1	1	1
Pärnumaa	2	2	2	2	2	2	1	1	1
s.h.Pärnu linn	2	2	1	1	1	1	0	0	0
Raplamaa	3	3	3	3	3	2	1	1	1
Saaremaa	0	1	1	1	1	1	1	0	0
Tartumaa	6	5	5	5	3	3	1	1	1
s.h.Tartu l.	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Valgamaa	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Viljandimaa	1	1	1	1	1	2	1	1	1
Võrumaa	0	0	0	0	0	0	0	0	1

2. VENE KOOLIDE KEELELINE ERALDATUS

Kuigi vene üldhariduskool on pärast Eesti iseseisvuse taastamist viimase kümne aasta jooksul haridussüsteemi ühtlustamise käigus sisuliselt palju muutunud (üle on mindud ühtsele riiklikule õppekavale, uuendatud on suur osa õppekirjandusest), on keelelis-kommunikatiivne integratsioon arenenud aeglaselt. Olgugi et olukord ei ole enam endine, jaguneb Eesti haridussüsteem ka praegu veel kaheks, teineteisest keelebarjääriga lahutatud osaks.

2.1. Koolijuhtide ja õpetajate napp keeleoskus

Nagu muude elualade töötajail on ka haridustöötajail kehtestatud eesti keele oskuse nõuded. Keelenõuete mõte on tagada, et töö kvaliteet ebapiisava keeleoskuse tõttu ei kannataks. Sisuliselt peaks nõuete kehtestamisel arvestatama iga konkreetse töö iseloomu ja vajadusi. Kümne aasta jooksul on koolitöötajate keelenõudeid mitmeti muudetud.

1989. a.: direktor D-kategooria, õpetaja C-kategooria

Eesti keele oskuse esmased, töö iseloomu arvestades küllalt tagasihoidlikud nõuded haridustöötajatele kehtestas Eesti NSV Riikliku Töö ja Sotsiaalküsimuste Komitee määrus nr. 10 14. juulist 1989. a.. Dokument kandis pealkirja „JUHEND keeleoskustase rakendamise kohta Eesti NSV-s“. Selle järgi pidid muukeelsete kultuuri- ja haridusasutuste juhid oskama riigikeelt vähemalt D-kategooria ulatuses (p. 4 lg 3). Nõutav keeleoskustase oli määratletud järgmiselt:

- **D – riigikeele suuline ja piiratud kirjalik oskus** (töötaja peab aru saama suulisest kõnest, mõistma kirjalikku teksti ja oskama riigikeeles ametialaselt suhelda umbes 1500 sõnast koosneva baassõnavara ja sellele lisanduva ametialase terminoloogiamiinimumi piires; ta peab oskama täita etteantud iseloomuga dokumente ja anda nendekohaseid selgitusi“ (p.3).

Muukeelse kultuuri- ja haridusasutuse **aineõpetaja** kui spetsialist pidi oskama eesti keelt C-kategooria ulatuses (p. 8 lg 5), mida määratleti järgmiselt:

- **C – riigikeele piiratud suuline ja piiratud kirjalik oskus** (töötaja peab aru saama suulisest kõnest ja mõistma kirjalikku teksti umbes 800 sõnast koosneva baassõnavara sellele lisanduva ametialase terminoloogiamiinimumi piires; ta peab oskama riigikeeles oma eriala piires suhelda ja täita etteantud piiratud iseloomuga tüüpdokumente“ (p. 3).

1996. a.: direktor – kõrgtase, õpetaja – kesktase

29. jaanuaril 1996. a. võttis Vabariigi Valitsus vastu määruse nr. 31 „Isikutega tööalaselt suhtlevatele riigiasutuste ja kohalike omavalitsuste teenistujatele ning asutuste, ettevõtete ja organisatsioonide töötajatele eesti keele valdamise ja kasutamise nõuete kehtestamine (RT I, 8, 168), milles loobuti endistest kategooriatest ja kehtestati 3 keeleoskustaset – alg-, kesk- ja kõrgtase. Varasemad A-, B- ja C-kategooria loeti vastavaks uuele algtaseme, D-kategooria kesktasemele ning E- ja F-kategooria kõrgtasemele.

Koolijuhtidele kehtestas määrus kohustuse osata eesti keelt **kõrgtasemel**, mida keeleseadus määratleb järgmiselt:

„...eesti keele suuline ja kirjalik oskus. Isik väljendab ennast vabalt, sõltumata keelekasutusolukorrast, saab aru ka kiire tempoga kõnest, mõistab raskusteta keerulisemate tekstide sisu, suudab kirjutada stiililt ja funktsioonilt erinevaid tekste“ (KS §5 lg5 (3)).

Aineõpetajail on kohustuslik **kesktase**.

„...eesti keele suuline ja piiratud kirjalik oskus. Isik tuleb toime mitmekesistes keelekasutusolukordades, saab aru normaalse tempoga kõnest, mõistab raskusteta igapäevaelu kajastavate tekstide sisu, suudab kirjutada oma tegevusvaldkonda puudutavaid tekste“ (KS §5 lg5 (2)).

Kategooriatunnistused kaotavad kehtivuse **2002. aastal** ja selleks ajaks on kõigil vaja sooritada eesti keele tasemeeksam.

1998: nii direktoritel kui õpetajatel kesktase

1998. a. avaldas haridusministeerium programmilise dokumendi – „Muukeelse kooli arenduskava”, mis esitas konkreetse tegevuskava ühtse Eesti haridussüsteemi kujundamiseks ajavahemikul 1997 – 2007. Ühe olulise valdkonnana on tähelepanu all ka koolitöötajate keeleoskuse parandamine.

Tähelepanu väärib asjaolu, et selle dokumendi järgi peavad koolijuhid valdama eesti keelt kesktasemel (punkt 3.1). Samas määratakse väga täpselt ära vajalikud sammud, mis peaksid tagama nõude täitmise.

- 1) 1998. a. hinnatakse koolijuhtide ja õppealajuhatajate eesti keele oskuse taset.
- 2) Need, kelle keeleoskus on ebapiisav, suunatakse riigi poolt ja välisabivahenditest finantseeritavatele keelekursustele.
- 3) Keeleoskuse algtaset ja kursuse lõpuks omandatud taset hinnatakse testiga.
- 4) Need, kes aasta jooksul pole suutnud omandada nõutavat keeleoskust (kesktase), vabastatakse ametist ning vabanenud ametikohtadele korraldatakse konkursid (1999. aastast).

Eelnevat arvestades peaksid praegu, 2001. a. lõpul kõik koolijuhid valdama eesti keelt vähemalt kesktasemel. Tegelikult see nii ei ole, sest arenduskavas määratud reeglitest ei ole kinni peetud. Koolijuhtidele, kelle keeleoskus ei vasta kehtestatud nõuetele, on enamasti oskuse parandamiseks jätkuvalt pikendust antud.

• Õpetajate eesti keele oskuse parandamiseks seatakse eesmärgiks

- 1) korraldada aastail 1998 – 1999 vene õppekeelega koolide aineõpetajaile riigieelarveliselt finantseeritav riigikeele- ja erialakeele alane täienduskoolitus;

- 2) suurendada koolituses eestikeelse õppe osa, komplekteerida õpperühmi, kus on nii eesti kui vene õppekeelega koolide õpetajad;
- 3) Seada eesmärgiks minna aastast 2000 üle eestikeelsele ainealasele täienduskoolitusele.

Seega on arenduskava peaesmärgiks jõuda olukorrani, et vene kooli õpetajad oleksid võimelised osalema eestikeelses ainealases koolituses. Nende eesti keele oskuse arendamisel ei peeta silmas vajadust üle minna eestikeelsele aineõppele. Siin on põhirõhk suunatud eesti kooli aineõpetajate ümberõppele alates 1998. aastast (p. 3.8, lk. 10).

2.2. Tegelik seis

Vene kooli töötajate eesti keele oskusest praegu, 2001. a. lõpus on raske täpset ülevaadet saada. Keeleinspeksioon on oma tähelepanu suunanud eeskätt koolijuhtidele ja õppealajuhatajatele, kuid ka nende keeleoskust ei ole süsteemselt kontrollitud. Siit järeldub ühtlasi, et ministeerium ei ole seda vajalikuks pidanud.

Tavapäraselt kontrollib inspeksioon kolme asjaolu:

- 1) keeleoskustunnistuse olemasolu ja võimaluse piires ka selle autentsust
- 2) tunnistuse vastavust tööalaselt nõutud tasemele
- 3) empiirilisel meetodil tegeliku oskuse vastavust tunnistusel märgitud tasemele.

Juhulist laadi pisteliste kontrollide andmeil võib väita, et haridusasutuste töötajate eesti keele oskus on praegu sageli veel nõutust madalam.

Nii näiteks selgus 1999. a. läbiviidud kontrolli tulemusena, et 368 töötajast ei olnud kehtestatud nõuetega vastavuses 253 töötaja eesti keele oskus. Ida-Virumaal kontrolliti 76 koolijuhi keeleoskust. Neist 71 ei osanud eesti keelt ametikohal nõutaval tasemel, kusjuures kahel koolijuhil puudus üldse keeleoskustunnistus. Sillamäel läbi viidud kontroll näitas, et 4 direktorist valdas eesti keelt nõutud tasemel üks ja 8 õppealajuhatajast samuti vaid üks.

2000. a. toimunud kontroll näitas järgmist seisu (vt. tabel 6).

Tabel 6

Haridusasutuste töötajate tegeliku keeleoskuse ja keeleoskustunnistuste kontrollimine 2000. a.	
1. Töötajate arv, kellel kontrolliti tegeliku keeleoskuse vastavust ametikohale	380
1.1. Keeleoskustunnistus puudus ja/või kes ei osanud eesti keelt	18
1.2. Keeleoskus oli madalam ametikohal nõutavast ja/või keeleoskustunnistusel märgitud tasemest.	308

Keeleinspeksiooni kontrollaktidest võib näha, et üldjuhul on töötajale tehtud ettekirjutus oma keeleoskust kindla ajavahemiku jooksul parandada. Kui määratud kuupäevaks ei ole oskus arenenud vajalikule tasemele, kuid edasiminekut on siiski märgata (näiteks kõrg- või kesktaseme asemel on saavutatud algtase), on õppeks antud järgmine periood. Uute võimaluste andmine ja järjekordselt uute tähtaegade määramine on olnud riikliku kontrolli kõige tavalisem vorm. Eesti keele oskuse puudumine ei ole olnud kuigi sagedane töölt vabastamise põhjus.

Nii näiteks võib lugeda Keeleinspeksiooni kirjast 03.11.2000 nr 4-1/191 Kohtla- Järve Linnavalitsusele, et inspeksioon on linnavalitsuse taotlusel määranud direktoritele ja õppealajuhatajatele **kesktaseme** eksami sooritamise tähtajaks 1. septembri 2000. Järelkontroll tuvastas, et 11 juhust on eksamil käinud 4 ja sooritanud **algtaseme** eksami. Ja keeleinspeksiooni peadirektor Ilmar Tomusk teatab: „Arvestades loetletud koolijuhtide edusamme eesti keele omandamisel pikendan neile keeleoskuse kesktaseme sooritamise tähtaja 1. juulini 2001. Kõrgtaseme eksami sooritamise tähtaeg määratakse neile pärast järelkontrolli.“ Samas tehakse linnapeale ettepanek lõpetada töösuhe kuue koolijuhiga: „Kuus koolijuhti, hoolimata **korduvatest ettekirjutustest** (Siinne esiletõst. S.V.), ei ole midagi ette võtnud selleks, et viia oma eesti keele oskusvastavusse ametikohale esitatud nõuetega ning sooritada vastav eksam.“

Keeleinspeksiooni kirjast 23.04.2001 nr 4-1/88 Narva Linnavalitsusele selgub, et 1999. a. oktoobris-novembris on õppealajuhatajatele antud kesktaseme sooritamise tähtajaks 1. jaanuar 2001. Viitest linnavalitsuse varasemale vastusele (28.03.01 nr 267) selgub aga, et 19 töötajast on kesktaseme eksami sooritanud ainult üks inimene. Kuus õppealajuhatajat on saanud algtaseme tunnistuse ja neile määratakse uueks kesktaseme tähtajaks 1.jaanuar 2002. Töösuhe soovitatakse lõpetada nendega, kes ei ole midagi ette võtnud.

Et probleemid on jätkunud ka 2001. a. sügisel, selgub Ene Petersoni ettekandest konverentsil „Emakeel ja teised keeled“ 19.11.2001 Tartu Ülikoolis. Ettekande autor on Ida-Virumaa eesti keele (teise keelena) õpetajate täiendkoolituse võrgustiku juht ja Tallinna Pedagoogikaülikooli magistrant. Ta külastas septembrikuus Narva, Sillamäe ja Kohtla-Järve üldharidus- ja kutsekoole, et olukorraga tutvuda. Eesti keeles olid võimelised suhtlema vaid neli õppealajuhatajat, kes kõik olid eestlased (Peterson 2001: 3).

Probleeme koolijuhtide keeleoskusega jätkub ka Tallinnas. 2000. a. aprilli- ja maikuus kontrolliti seal direktorite ja õppealajuhatajate eesti keele oskuse vastavust kehtestatud nõuetele. Ühtekokku koostati 97 kontrollakti, millest selgub, et ametikohale nõutaval tasemel

oskab eesti keelt vaid 26 töötajat. Töölepinguseaduse §101 lg1 p2 alusel oleks tööandjal olnud õigus lõpetada töösuhe 71 töötajaga (nende hulgas 23 direktorit ja 49 õppealajuhatajat). Oma kirjas haridusminister Tõnis Lukasele soovitas keeleinspeksioon aga järgmist: „Arvestades koolijuhtide töökoormust ning nende motivatsiooni jätkata eesti keele õpinguid teeb Keeleinspeksioon ettepaneku anda Tallinna koolijuhtidele võimalus viia oma keeleoskus vastavusse kehtestatud nõuetele.“ Ühtlasi tehakse puuduliku keeleoskusega töötajale kohustuseks sooritada 1. märtsiks 2001 kesktaseme keeleeksam. (Keeleinspeksiooni kiri Haridusministeeriumile 30.05.2000 nr.4-2/108.) Peaaegu poolteist aastat hiljem edastab Tallinna Haridusamet Keeleinspeksioonile oma vastuskirjades 19.10.2001 nr. 6 – 15/1993 ja 22.10.2001 nr 6 – 15/2121 andmed 22 töötaja keeleoskuse kohta: 13 puudub endiselt tunnistus (st. et ei ole ka algtaset), 4 on algtase, 2 kesktase ja ühel kõrgtase. Üks tööleping on vahepeal lõpetatud ja üks töötaja on lapsepuhkusel..

Tallinna haridusameti personaliosakonna juhataja andmeil (telefoni teel 15.10.2001) on Tallinnas 2001. a. sügise seisuga 37 päevakooli direktorit. Keeleoskustunnistus puudub 19-l koolijuhil ja ametinõuetele vastav oskus on vaevalt pooltel, kelle hulka kuulub ka kaks eestlast.

Väheste keeleoskuse tõttu ei ole suur osa vene koolijuhtidest ja aineõpetajatest võimelised tegema sisulist koostööd oma eesti kolleegidega ega osa võtma ühistest aineseminaridest või muudest tegevustest. Seetõttu on muutunud üldiseks tavaks, et koolitusasutused pakuvad samu ainekursusi järjekindlalt nii eesti kui ka vene keeles. See omakorda aitab aga isolatsiooni süvendada, sest vähendab vajadust eesti keelt osata ja oma keeleoskust tõsiselt arendada. Oskamata ise piisavalt eesti keelt, ei ole juhtkond ega õpetajad ka suutelised toetama õpilaste integreerumist ühiskonda.

Positiivne selles kontekstis on asjaolu, et linna haridusamet ei tee oma töös keelevahet. Haridusameti arendusosakonna juhataja Viivi Loki sõnul suhtleb linn kõigi koolidega ühtmoodi eesti keeles ja kui kellelgi on arusaamisraskusi, on see tema isiklik probleem.

Eelneva kokkuvõtteks

1) Keeleinspeksioon on riikliku kontrolli organina vene kooli direktorite ja õppealajuhatajate eesti keele oskuse puudumist võtnud erakordselt leebelt, vältides otsustavaid samme. See on tekitanud töötajail muretuse tunde, võimaldades jätkuvalt kasutada venitamistaktikat. Normiks on kujunenud pigem seaduse rikkumine kui selle täitmine..

2) Haridusministeerium ei ole ilmselt oma haldusalasse kuuluva asutuse tegevust piisavalt jälginud ega suunanud.

Neid kaht asjaolu võib tõenäoliselt pidada peamiseks põhjuseks, miks olukord selles plaanis on nii aeglaselt paranenud.

3. EESTI KEELE ÕPETAJATE ERIALANE TASE

Eesti keele õpetajate arv on viimastel aastatel mõnevõrra kasvanud. Haridusministeeriumi teabetalituse tarifikatsioonitabeli andmete järgi õpetab eesti keelt teise keelena praegu 699 õpetajat. See on 227 õpetaja võrra rohkem kui 1993/94. õppeaastal ja 59 õpetaja võrra rohkem kui 1996/97. õppeaastal (Võlli 1998: 92). Seega on olukord varasemaga võrreldes oluliselt paranenud, kuid siiski mitte veel päris lahenenud. Kui 1996/97. õppeaastal oli puudu veel umbes 200 õpetajat (Võlli 1998: 92), siis järelikut töötab ka praegu osa õpetajaid suurema koormusega.

Maakonniti jagunevad õpetajad enam-vähem proportsionaalselt õpilaste arvuga: Tallinnas töötab 303 õpetajat, mis moodustab 43, 46% kõigist eesti keele kui teise keele õpetajaist; Ida-Virumaal 237 õpetajat e. 33,91 %, Tartumaal 54 (7,72%), Harjumaal 44 (6,29%), Valgamaal 13 (1,86%), Pärnumaal 16 (2,29%), mujal Eestis üksikuid õpetajaid.

Eesti keele õpetajate madal kvalifikatsioon on olnud probleemiks algusest peale. Erinevalt muudest ainetest (võõrkeeled välja arvatud) on siin kaks tahku: ühelt poolt õpetaja erialane asjatundlikkus ja teiselt poolt ta eesti keele oskus. Kui eesti keelt vabalt valdaval eesti keele õpetajal puudub erialane haridus, siis mõjutab see kindlasti õpetamise kvaliteeti. Kui aga eesti keele õpetaja ei oska piisavalt ka eesti keelt, võib küsimärgiliseks muutuda juba õpetamise mõttekus üldse.

Arvestust eesti keele kui teise keele õpetajate kvalifikatsiooni kohta ei ole sisuliselt peetud. Küsitavaks jääb isegi see, mida Haridusministeerium üldse eesti keele õpetaja puhul erialaseks hariduseks peab. Kõige olulisema näitajana on harilikult välja toodud **filoloogilise hariduse osakaalu** üldises mõttes, mis pigem ähmastab arusaama, luues olukorrast petliku pildi. Nii näiteks märgib Kai Võlli (Võlli 1998: 93) seisu kirjeldamisel, et 1993/94. õppeaastal oli **filoloogilise haridusega** õpetajaid 39,8% ja 1996/97. õppeaastal 48,7% Kui palju on nende hulgas erialase haridusega õpetajaid, st eesti filolooge, siit ei selgu. Samuti ei ütle see protsent midagi ka õpetajate eesti keele oskuse kohta. Selline lähenemine võimaldab näidata seisu formaalset paranemist, ütlemata midagi tegeliku olukorra kohta. Niisuguse tõlgitsuse korral võiks pidada olukorda igati normaalseks ka juhul, kui näiteks 100% eesti keele

õpetajaist oleksid filoloogid, kelle hulgas ei pruugi üldse olla eesti filolooge ega eesti keele oskajaidki.

Esimene sisuline analüüs tehti keeleametis õpetajate tarifikatsioonitabelite alusel 1996. a. septembrikuu seisuga (täpsemalt Vare 1998: 108 – 117). Sellest selgub, et erialase haridusega õpetajaid oli 1996. a. vaid viiendik. Ülejäänutest moodustasid suurima rühma **muud filoloogid**, kellest omakorda olid enamuses **mitte-eestlased**. Kokku oli eesti keele õpetajate hulgas üle 40 eriala esindajaid.

1997. a. tellis Haridusministeeriumi üldharidusosakond eesti keele kui teise keele õpetajate seisundit kirjeldava ankeedi, millele vastas 639 õpetajat. Vastustest selgus, et 62,75% eesti keele õpetajaist on üldhariduse omandanud vene keeles.. Enesehinnangu järgi oli eesti keelt nii suuliselt kui ka kirjalikult valdavaid õpetajaid kokku 352 (55%), kellest 248-l oli emakeeleks eesti keel. Maakonniti oli olukord mõnevõrra erinev: näiteks Ida-Virumaal oli eesti keele õpetajate hulgas eesti keele oskajaid 41%, Tallinnas 58% ja Tartumaal 75%. (Võlli 1998: 93 – 95).

2001. a. sügisel puudub erialane ettevalmistus Haridusministeeriumi andmeil veel 40%-l eesti keele õpetajaist (ÕpL ???.). Et see osa umbes nii suur on, kinnitavad ka Haridusministeeriumi teabetalitusest saadud õpetajate tarifikatsioonitabelid, mis iseenesest on küll varasematega võrreldes märksa lünklikumad ja vastuolulisemad.. Siin pakuvad huvi eeskätt 4 lahtrit, mis aitavad otseselt teha järeldusi õpetaja erialase ettevalmistuse kohta: 1) erialane haridus; 2) koolitusasutus; 3) koolitusasutuse lisatekst; 4) eriala lisatekst. Neist ainukesena on täielikult täidetud erialase hariduse olemasolu näitav lahter. Ülejäänud on kahjuks väga lünklikud, kuid isegi sellisel viisil annab nende sisu analüüs üldistuste tegemiseks ja praeguse seisu iseloomustamiseks hulga huvitavat materjali.

Tabelist võib välja lugeda, et erialane haridus puudub praegu 171 õpetajal, mis moodustab 24,46% eesti keele kui teise keele õpetajate koguarvust. Ainult selle lahtri põhjal võiks arvata, et viimase viie aasta jooksul on edasimineku olnud väga suur, kui arvestada, et 1996. a. sügisel oli ilma erialase hariduseta õpetajaid 80%.

Tabel 7

Vene kooli eesti keele õpetajate erialane haridus tarifikatsioonandmete alusel			
Piirkond	Kokku	Erialane haridus puudub	
Eestis kokku	700	171	24,43%
HARJUMAA	43	12	27,91%
sh Maardu	23	8	34,78%
sh TALLINN	303	48	16,17%
sh Haabersti	30	1	3,33%
sh Kesklinna	59	12	20,34%
sh Kristiine	3	1	33,33%
sh Lasnamäe	78	14	17,95%
sh Mustamäe	49	11	22,49%
sh Nõmme	7	–	0
sh Põhja-Tallinn	56	9	16,07%
IDA-VIRUMAA	237	70	29,54%
sh Jõhvi	20	2	10%
Kiviõli	8	2	25%
Kohtla-Järve	66	10	15,15%
Narva	101	35	34,65%
Sillamäe	29	20	68,96%
Vaivara	1	–	0
Jõgevamaa	6	3	50%
Läänemaa	5	4	
Lääne-Virumaa	11	5	45,45%
Pärnu	11	3	
Tartu	51	15	29,41%
Kallaste	3	1	
Valga	13	7	53,85%
Viljandi	2	–	0
Võru	2	–	0

Sama piirkonna erinevates koolides varieerub pilt märgatavalt. Nii näiteks on Maardu Gümnaasiumis kokku 13 eesti keele õpetajat ja erialane haridus puudub neist ainult ühel.

Maardu Põhikooli 8 õpetajast on erialase ettevalmistusega vaid üks ja kõik ülejäänud ilma erihariduseta. Tallinna Paekaare Gümnaasiumi 12 eesti keele õpetajast on 8 ilma erialase hariduseta, kuid Läänemere Gümnaasiumi 11 õpetaja hulgas ei ole ühtki asjatundmatut õpetajat.

Pilt muutub aga oluliselt, kui vaadelda eelmisi andmeid kontekstis täiendava infoga, mida pakuvad asutuse ja eriala lisateksti lahtrid (tabel 8).

Haridusasutused, kus eesti keele õpetajad on oma ettevalmistuse saanud, jagunevad 14 rühma. Kõige sagedamini – 36,19% juhtudest on eesti keele õpetajad lõpetanud Tallinna Pedagoogikaülikooli. Kuid mitte alati ei ole ta erialaks olnud seal eesti keel või sellega seonduv. Teine levinum koolitusasutus on olnud Tartu ülikool (18,60%), kus on samuti saadud mitmete erialade diplomeid.. Paljudel juhtudel on raske leida vähimatki sidet eesti keele erialaga ja isegi eesti keelega üldises mõttes. Eesti keele õpetajate hulgas on ka praegu veel mitmesuguste erialade esindajaid. Vene, inglise ja saksa filoloogide kõrval õpetavad eesti keelt ka mitut liiki insenerid, füüsikud, ajaloolased, raamatupidajad, võimlemis- ja käsitööõpetajad.. Eesti keele õpetaja võib oma põhiettevalmistuselt olla ka näiteks kokk, zootehnik, ehitaja, jurist, matemaatik vm. Märkimisväärne osa eesti keele õpetajaist on oma eriala omandanud vene keeles, kas Eestis või hoopis mõnes endise Nõukogude Liidu kõrgkoolis. Üks eesti keele õpetaja aga on näiteks kõrghariduse omandanud Leningradi Parteikoolis ja oma erialaks märkinudki parteitöötaja.

Tabel 8

Eesti keele kui teise keele õpetajate haridustaust 2000/2001				
Koolitusasutus	Õpetajate arv	Osakaal %	Asutuse lisatekst	Muid erialasid
1. TALLINNA PEDAGOOGIKAÜLIK.	253	32,90		vene filol.; koolieelne ped./psühhol. algkl. õpetaja ajalugu; matemaatika kehal kasv.; koorijuhtim. käsitöö ja kodundus saksa k. taidlusteatri lavastaja
2. TARTU ÜLIKOOL	130	18,60		vene keel logopeedia

				ajalugu matemaatika
3. Tall. Pedagoogiline Kool	42	6,01		lasteaiakasvataja
4. Tartu Õpetejate Seminar	10	1,43		noorsootöötaja
5. Eesti Muusikaakadeemia	3	0,43		
6. Narva Kõrgkool	12	1,72		
7. Põllumajandusülikool	1	0,14		zooloogia
8. Tall. Tehnikaülikool	6	0,86		insener
9. Muu Eesti kõrgkool	21	3,00		vene k. õpet. eesti koolis vene filol. noorsootöö keemia
10. Muu välismaa kõrgkool	4	0,57		
11. Eesti kutseõppeasutus	4	0,57		
12. Muu õppeasutus	110	15,74	keskkool Tall. Muusikak. Tall. Maj. tehn. Narva Polütehn. Len. Kõrgem Parteikool Pihkva Pedag. I. Moskva keemia- instituut Tserepovetsi PÜ	ehitaja parteitöötaja matemaatika, vene filol keemiatehn. insener algkl. õpetaja
13. Venemaa kõrgkool	50	7,15		vene keel algkl. õpetaja geograafia ajalugu psühholoogia logopeedia

14. <Puudub>	52	7,44	Len. ped. inst. Pihkva RÜ Sverdlovski ped. instituut jm.	vene keel ajalugu algõpetus klassiõpetaja füüsika
--------------	----	------	---	---

Kõige sagedam eriala on eesti keele kõrval endiselt vene filoloogia. Selle ettevalmistusega eesti keele õpetajad on valdavalt mitte-eestlased, kellest küllalt kaalukas osa on kõrghariduse omandanud Venemaal. Märkimist väärib, et tarifikatsioonitabelis on vene filoogia esitatud enamasti erialase haridusena, ka siis, kui seda on Venemaal õpitud.

Nii näiteks jagunevad 50 õpetajat, kelle haridusasutusena on märgitud Venemaa kõrgkool, järgmiselt:

- 1) noorempedagooge 5, kusjuures erialane haridus on 3 ja puudub 2 õpetajal;
- 2) pedagooge 41, erialase haridusega 30 ja ilma 11;
- 3) vanempedagooge 4, kellest 3 on erialane haridus ja ühel see puudub.

Kuid erialase haridusena on näidatud ka muid vene keeles õpitud erialasid, nagu näiteks ajalugu, koolieelne pedagoogika, matemaatika, maateadus vm. Leidub ka näiteid, kus erialase haridusega õpetajaks on loetud lihtsalt keskharidusega pedagoogi.

Erialase hariduse tõlgitsemisel on tõenäoliselt kaasa rääkinud puhtpragmaatilised asjaolud. Vastuolusid aitab seletada nende vaatlemine pedagoogide atesteerimise ja töö tasustamise eeskirjade taustal (RTL, 1997, 7, 38). Ka õpetajate puhul kehtib lihtne ja ühemõtteline reegel, et kõrgem ametijärk tähendab ka kõrgemat palka.

Ametijärgude skaalal on viis astet:

- 1) õpetaja kandidaat
- 2) nooremõpetaja
- 3) õpetaja
- 4) vanemõpetaja
- 5) õpetaja-metoodik.

Mida kõrgem on ametijärk, seda rangemalt arvestatakse erialase hariduse nõuet.

- Pedagoogikandidaadi puhul ei ole erialane haridus ainukesena kohustuslik (p. 2.6.).
- Nooremõpetaja ametijärgu korral ei ole erialane asjatundlikkus määrav, vaid see on oma tähtsuse poolest sama mis pedagoogiline ettevalmistus või viis aastat pedagoogilist staaži (p.2.1.).

- Õpetaja ametijärku saab taotleda erialase hariduse puudumise korral vaid siis, kui taotleja on pedagoogina edukalt töötanud vähemalt **kuus aastat**.
- Vanemõpetaja ja õpetaja-metoodiku ametijärk eeldab aga vätimatu tingimusena erialase hariduse olemasolu (p. 2.3., 2.4.).

Palgaastmestik on otseses vastavuses ametijärkudega, varieerudes 14-st kuni 24-ni.

Õpetajakandidaadi ja nooremõpetaja ametijärgu korral on atesteerimisõigus kooli direktoril. Muudel juhtudel moodustatakse atesteerimiseks komisjon, kusjuures vanemõpetaja ja õpetaja-metoodiku atesteerimisel osaleb komisjoni töös ka haridusosakonna või Haridusministeeriumi järelevalveametnik.

Analüüsi aluseks olnud tarifikatsioonitabeli andmeil on valdaval osal eesti keele õpetajaist pedagoogi ametijärk. Sellest kõrgema järguga õpetajaid on kokku vaid veidi üle 8% (vrd. tabel 9).

Tabel 9

Eesti keele õpetajate jagunemine ametijärgu ja erialase hariduse järgi				
Õpetajad			Erialase haridusega õp.	
Ametijärk	Arv kokku	Osakaal %	Arv kokku	Osakaal %
Pedagoogi kandidaat	35	5,01	14	40
Noorempedagoog	111	15,90	86	77,48
Pedagoog	493	70,63	378	76,67
Vanempedagoog	43	6,16	37	86,05
Pedagoog-metoodik	10	1,43	9	100
Riigikeeleõpetaja	6	0,86	6	100

Väärib tähelepanu, et vastuolulisi andmeid esineb tarifikatsioonitabelites eriti sageli pedagoogi ametijärguga ühenduses, kus erialase haridusega osa moodustab eriti kirju seltskonna. Just siia kuulub enamik neist juhtudest, kus lisatekstid osutavad erialase hariduse puudumisele.

Tarifikatsioonitabelid koostatakse koolides. Erialase hariduse lahtri täidab direktor, kusjuures õpetaja palgaaste oleneb otseselt sellest, kas sinna on märgitud *jah* või *ei*. Lisatekstide lahtrisse kirjutavad õpetajad andmeid omakäeliselt. Koolides täidetud tabelid saadetakse ministeeriumi vastavasse osakonda ja sealt edasi raamatupidamisse.

Tarifikatsioonitabeli analüüsi kokkuvõtteks võib öelda järgmist.

- 1) Tarifikatsioonitabeli andmeid eesti keele õpetajate erialase ettevalmistuse kohta ei saa ilmselt usaldada. Seda näitab vastuolu muude haridusandmetega (eriala ja haridusasutus, kus nimetatud eriala on omandatud).
- 2) Haridusministeerium on küsitava väärtusega andmed edastanud raamatupidamisele. Järelevalveosakonna spetsialisti Natalja Lapikova sõnul vastutab tabeli tõepärasuse eest kooli direktor ja ministeerium usaldab teda.

Kasutada olnud tarifikatsioonitabel ei sisalda kahjuks andmeid täiendkoolituse kohta. Siiski on teada, et paljud ilma erialase hariduseta eesti keele õpetajad on asunud eriala õppima. Ene Petersoni andmeil õpivad Ida-Virumaal praegu juba kõik need, kellel on hariduses puudujääke. Siin aga tekib küsimus, kas see kõigil juhtudel ongi üldse mõttekas.

Lisatasu

Eesti keele kui teise keele õpetaja tööd tasustatakse muude aineõpetajatega võrreldes kõrgemalt, nende palgamäär on 25% üldisest suurem. Narvas, Narva-Jõesuus, Paldiskis ja Sillamäel ning Vaivara vallas, kus õppekeeleks ei ole eesti keel, on 1997. aastast alates eesti keele õpetajate palgamäär kuni 40% tavalisest suurem.

Lisatasu täpne määr oleneb kindlatest tingimustest (vrd. „Eesti keele õpetajate palgamäära suurendamise kord“, 21. nov. 1996; RTL 1997, 7, 38): lisatasu suurust mõjutab otseselt ametijärk ja eesti keele oskus. Muudest teguritest avaldavad mõju ka staaž, hariduse profiil ja lõpetatud kõrgkooli õppekeel. Koefitsienti rakendatakse 3 suurusjärgus:

- 1) maksimumulatuses, kui õpetajal on
 - a. eesti keele kui võõrkeeleõpetaja kutse või
 - b. õpetaja-metoodiku ametijärk või
 - c. vanemõpetaja või õpetaja ametijärk, pedagoogiline või filoloogiline ettevalmistus eesti õppekeelega kõrgkoolis ning ta on eesti keele õpetajana töötanud vähemalt kolm aastat;
- 2) 75% maksimumulatusest, kui õpetajal on
 - a. õpetaja või nooremõpetaja ametijärk, mittepedagoogiline ja/või mittefiloloogiline ettevalmistus eesti õppekeelega kõrgkoolis, õigus õpetada eesti keelt on omandatud ümberõppe teel ning eesti keele õpetajana on ta töötanud vähemalt kolm aastat või

- b. vanemõpetaja või õpetaja ametijärk, pedagoogiline või filoloogiline ettevalmistus vene õppekeelega kõrgkoolis; ta valdab eesti keelt kõrgtasemel ning on eesti keele õpetajana töötanud vähemalt kolm aastat;
- 3) 50% maksimumulatusel, kui õpetajal on:
- a. õpetaja või nooremõpetaja ametijärk, mittepedagoogiline ja või mittefiloloogiline ettevalmistus eesti õppekeelega kõrgkoolis ning eesti keele õpetajana on ta töötanud vähemalt ühe aasta;
 - b. õpetajal on vanemõpetaja või õpetaja ametijärk, pedagoogiline või filoloogiline ettevalmistus vene õppekeelega kõrgkoolis, valdab eesti keelt kõrgtasemel ning on eesti keele õpetajana töötanud vähemalt ühe aasta.

Eelnevast võib näha, et lisatasu maksmisel väärtustatakse kõrgelt ka lihtsalt filoloogilist ja pedagoogilist haridust, isegi kui see on omandatud võõrkeeles. Palga suurust mõjutab ka niisugune ebamäärane asjaolu, sisuliselt puhtformaalne näitaja, nagu on kõrgkooli õppekeel. Eesti õppekeelega kõrgkoolis võib teatavasti eriala omandada ka näiteks vene keeles. Nii on lisatasule õigus õpetajal, kes on õppinud näiteks Tartu Ülikoolis või Tallinna Pedagoogikaülikoolis vene filoloogiat, matemaatikat vm eriala vene keeles.

Väärtustatakse eesti keele õpetaja töö tasustamisel teiseid näitajaid, vähendatakse motivatsiooni omandada erialast haridust ja soodustatakse otseselt mittekvalifitseeritud õpetajate edasitöötamist koolis.

Soovitused:

- 1) koostada võimalikult kiiresti usaldusväärne andmestik eesti keele õpetajate erialase ettevalmistuse kohta, luues sellega tõepärase ülevaade tegelikust seisust;
- 2) korrastada õpetajate tarifikatsioonandmed ja tagada kvalifikatsiooni ja palga vastavus;
- 3) korrastada eesti keele õpetajatele lisatasude maksmise süsteem ja suunata see tõeliselt kvalifitseeritud õpetajate motiveerimiseks.
- 4) võtta esimeses järjekorras kriitilise rühmana vaatluse alla venekeelsed õpetajad, kellel puudub erialane haridus;
- 5) analüüsida hoolikalt täiendkoolituse mõttekust olenevalt õpetaja tegelikust potentsiaalist.
- 6) töötada välja strateegia, kuidas keeleliselt ja/või erialaselt küündimatud õpetajad võimalikult kiiresti pädevatega asendada.

Pooliku keeleoskusega eesti keele õpetaja produtseerib uusi pooliku keeleoskusega marginaalseid eesti keele kõnelejaid. On väga oluline, et eriti just algõpetust annaksid need, kes ise kõnelevad puhast ja ilusat eesti keelt.

Näiteid eesti keele õpetajate keelekasutusest

Tarifikatsioonitabel võimaldab saada mõningase ettekujutuse ka eesti keele õpetajate keeleoskusest, sisaldades õpetajate endi poolt lisatud andmeid hariduse ja õppeasutuse kohta. Näiteks on Narva kolledži lõpetanud õpetajad märkinud oma erialaks „*eesti keel, vörg keel*“ ja „*eesti keel kui venekeelses koolis*“, Virumaa Kõrgkooli lõpetanu aga *eestikeeleõpetaja*, Pedagoogikaülikooli haridusega õpetajad on oma erialaks kirjutanud *kooli eelse pedagoogika ja psühholoogia, muuklassiõpetaja, psühholoogia, taidlus teatri lavastaja*. Tartu Ülikooli haridusega õpetajad on erialaks märkinud *logooped, matemaatika, eesti ja inglise filosoofia*. Leningradi Ped. Instituudi lõpetanud eesti keele õpetaja on oma erialaks märkinud *metodiist*. Ka lõpetatud haridusasutuse nime kirjalik kuju on õpetajale raskusi valmistanud. Tarifikatsioonitabelist võib leida näiteks järgmisi koole: Kingisepi Kutsekool nr. 245, Mariinski Pedag. Kutsekool, Leningradi Tekstili ja Kergetööstus Institut. Ei ole põhjust kahelda, et neil eesti keele õpetajail on endil eesti keele oskusega tõsisemid probleeme. Siit võib teha otsese järelduse, kui madala kvaliteediga eesti kirjakeelt mõnes koolis õpetatakse. Selline olukord mõjutab paratamatult õpilaste keeleoskuse arengut.

3.1. Eesti keele osakaal eesti keele tunnis ja vene koolis üldiselt

Õpetaja keeleoskusest oleneb otseselt see, kui vabalt või kammitsetult ta saab oma materjali tunnis esitada. Teisisõnu, just õpetaja keeleoskusest oleneb eesti keele kasutamise osakaal eesti keele tunnis. Kuid veelgi enam: eesti keele õpetajast oleneb otseselt ka see, kui nähtav või varjus on eesti keel vene koolis üldiselt.

Väärtuslikku teavet eesti keele õpetajate töö ja eesti keele tunni kohta pakuvad Tallinna Pedagoogikaülikooli eesti keele kui võõrkeele eriala VI kursuse üliõpilaste tähelepanekud praktikakoolidest. Ankeetküsitlusele vastas 13 üliõpilast 6 erinevast koolist. Küsimused jagunesid kolme plokki:

- 1) õpilaste, õpetajate ja koolijuhtide eesti keele oskus
- 2) eesti ja vene keele kasutuse vahekord eesti keele tunnis
- 3) eesti keele üldine kasutamine, nähtaval olek ja kvaliteet vene õppekeelega koolis.

Vastustest selgusid järgmised asjaolud.

- 1) Õpilaste keeleoskus varieerub kooliti, kuid sageli ka samas klassis tugevasti. Sageli märgiti, et õpilaste keelekasutus võib olla küll vaba, kuid tehakse rohkesti õigekeelsusvigu nii kõnes kui ka kirjas. Siit võib teha järelduse, et kommunikatiivne õppemeetod on tugevasti esiplaanil, kuid grammatikale on liiga vähe tähelepanu pööratud.
- 2) Tunni keelsus oleneb väga suurel määral sellest, mis on õpetaja esimene keel. Eestlasest õpetaja kasutab tunnis üldjuhul ainult eesti keelt. Vaid osa võtab harva grammatika seletamisel abiks ka vene keele. Kui harvad erandid välja arvata, siis eesti õpetaja lubab õpilastel eesti keele tunnis kasutada ainult eesti keelt. Olenevalt konkreetsest õpetajast suhtleb eestlane väljaspool tundi oma õpilastega kas ainult eesti keeles või vaheldumisi mõlemas keeles. Vene emakeelega eesti keele õpetaja tunnid toimuvad suurel määral vene keeles. Töökäsud jagab õpetaja harilikult eesti keeles, kuid kogu grammatika seletatakse vene keele vahendusel. Ka õpilastel on lubatud vastata oma emakeeles. Küllap harjumusest püüdsid õpilased ka praktikantidele ainet vene keeles vastata ja neileoli vaja meelde tuletada, et eesti keele tunnis tuleb kasutada eesti keelt. Vene keele kasutusulatus sõltub aga olulisel määral õpetaja enda keeleoskusest. Vastustest ilmneb, et väga hästi eesti keelt valdav õpetaja (hinnang: valdab eesti keelt nagu eestlane) käitub tunnis keeleliselt enamvähem samuti nagu eestlane. Kuid väljaspool tundi suhtleb temagi õpilastega enamasti emakeeles.
- 3) Juhendaja-õpetaja enda eesti keele oskus on samuti kooliti erinev. Osal juhtudel hinnatakse mitte-eestlasest õpetaja keeleoskust võrdseks eestlasega. Teistel juhtudel märgitakse aga halba hääldust (tugevat aktsenti) ja mõnikord ka rohkeid grammatilisi vigu. Et õpetajad ka ise end eesti keeles ebakindlana tunnevad, näitab asjaolu, et praktikandil on palutud õpetaja keelekasutust parandada.
- 4) Mõne kooli direktor ja õppealajuhataja valdavad eesti keelt vabalt või üsna hästi, teistel juhtudel aga halvasti või isegi üldse mitte.
- 5) Eesti keele avalik kasutamine koolis on otseselt seotud sellega, kas õpetaja on eestlane või ei. Eestlasest õpetaja puhul on eesti keelt koolis palju näha (teated, kuulutused, mitmesugused kirjutised jne.) ja see on korrektne eesti kirjakeel. Kui õpetaja ei ole eestlane, siis on eesti keelt tunduvalt vähem ja see võib sageli olla konarlik ja vigane.

4. VENE ÕPPEKEELEGA GÜMNAASIUMI LÕPETAJATE EESTI KEELE OSKUS: EESTI KIRJAKEELE KVALITEET

Vene põhikooli lõpetajate osakaal on praegu oluliselt suurem kui vene kooliõpilaste üldine osakaal. 1999/2000. õppeaastal moodustasid nad kõigist põhikoolilõpetajaist üle ühe kolmandiku. Seejuures on piirkondlikud erinevused väga suured – alates nullist ja ulatudes 100% lähedale Ida-Virumaa linnades. Kuid ka Tallinnas on vene põhikooli lõpetajad olnud siiani veel ülekaalus, moodustades kõigist lõpetajaist üle poole.

Mõnevõrra väiksem oli 1999/2000. õppeaastal vene gümnaasiumi lõpetajate osakaal, ulatudes ligikaudu 30%-ni. Kuid näiteks Tallinnas ületas see 40% piiri (vrd. tabel 10).

Tabel 10

Põhikooli ja gümnaasiumi lõpetajad maakonniti õppekeele järgi 1999/2000

MAAKOND/LINN	PÕHIKOOL					GÜMNAASIUM				
	E+V	EESTI		VENE		E+V	EESTI		VENE	
		kokku	%	kokku	%		kokku	%	kokku	%
Eesti	16871	11110	65,85	5756	34,15	10009	7061	70,55	2948	29,45
Harjumaa	6390	3376	52,83	3014	47,17	3770	2356	62,49	1414	37,51
s.h.Tallinn	5132	2451	47,76	2681	52,24	3211	1918	59,73	1293	40,27
Hiiumaa	131	131	100	0	0	54	54	100	0	0
Ida-Virumaa	2262	338	14,94	1918	85,06	1255	213	16,97	1042	83,03
s.h.K-Järve .	476	68	14,29	408	85,71	376	74	19,69	302	80,31
Narva	1011	19	1,88	992	98,12	467	11	2,36	456	97,64
Sillamäe	239	5	2,09	234	97,91	127	0	0	127	100
Jõgevamaa	447	416	93,06	31	6,94	230	212	92,17	18	7,83
Järvamaa	491	476	96,94	15	3,06	300	284	94,67	16	5,33
Läänemaa	375	332	88,53	43	11,47	242	228	94,22	14	5,78
Lääne-Virumaa	867	745	85,93	122	14,07	487	430	88,3	57	11,7
Põlvamaa	480	472	98,33	8	1,67	221	212	95,93	9	4,07
Pärnumaa	1068	908	85,02	160	14,98	718	615	85,66	103	14,34
s.h.Pärnu linn	572	419	73,25	153	26,75	547	444	81,17	103	18,83
Raplamaa	467	457	97,86	10	2,14	212	212	100	0	0
Saaremaa	480	480	100	0	0	255	255	100	0	0
Tartumaa	1657	1334	80,51	322	19,49	1299	1096	84,22	205	15,78
s.h.Tartu linn	1235	947	76,68	287	23,32	1020	823	80,69	197	19,31
Valgamaa	431	359	83,29	72	16,71	228	192	84,21	36	15,79
Viljandimaa	761	735	96,58	26	3,42	414	399	96,38	15	3,62
Võrumaa	564	549	97,34	15	2,66	322	303	94,1	19	5,9

Ulatuslikumaid sisulisi analüüse vene kooli lõpetajate eesti keele oskuse kohta ei ole seni tehtud. Olemasolevate andmete najal võib aga järeldada, et:

- 1) lõpetajate eesti keele oskus on ebaühtlane, kuid üldiselt liiga madal selleks, et eesti keeles edasi õppida või üldse eestikeelses keskkonnas toime tulla ja
- 2) vene kooli lõpetajate poolt kasutatava eesti kirjakeele kvaliteet jätab palju soovida.

Varasematest materjalidest on järelduste tegemisel kasutada 1994. a sügisel vene põhikooli ja gümnaasiumi lõpetajate hulgas läbi viidud küsitluse andmed, mis põhinevad õpilaste enesehinnangul. Siit selgub, et üldjuhul oskas vene kooli lõpetaja eesti keelt vaid minimaalselt. 9. klassi õpilaste hulgas oli 5% neid, kes valdasid eesti keelt vabalt, ja 40% neid, kes ei osanud seda üldse või said küll kuigivõrd aru, kuid ei olnud võimelised ise eesti keeles rääkima. Abiturientide puhul olid need näitajad vastavalt 8% ja 43%.

2000/01. õppeaastast alates on gümnaasiumi lõpetamisel kohustuslik eesti keele riigieksam. Seega peaks praegu olema põhimõtteliselt olemas objektiivne alus koolilõpetajate keeleoskustaseme iseloomustamiseks. Eksam mõõdab keeleoskust osaoskuste kaupa (kõnelemine, kuulamine, kirjutamine, lugemine, sõnavara) 9-astmelisel skaalal. Algtasemele vastavad 1 – 3. aste ja kesktasemele 3. – 5. aste. Oskus vastab ettenähtud tasemele, kui seda on hinnatud 60 – 100 punktiga. Minimaalselt vajaliku 60 punkti saamiseks piisab, kui õpilase keeleoskus vastab 3. oskusastmele.¹ Vastavaid oskusi on Riikliku Eksami- ja Kvalifikatsioonikeskuse materjalides järgmiselt kirjeldatud.

- **Kõnelemisel**

saab inimene hakkama suhtlusega tuttavates olukordades ja tuttavate suuliste ülesannete puhul. Kuulajalt võib ta mõistmine nõuda erilist keskendumist. Kõne võib olla aeglane, kuid pikemad ebaloomulikud pausid ei ole eriti iseloomulikud. Rääkija suudab end mõistma panna, kui vesteldakse tavalistel igapäevastel teemadel, ning suudab ületada enamiku suhtlemisel tekkivatest raskustest.

- **Kõnest arusaamisel**

eeldab selline keeleoskustase aeglase ja hoolika kõne mõistmist ka mõnel võõral teemal. Tavalise kiirusega kõne puhul tabab kuulaja asja tuuma.

- **Kirjutada**

suudab 60 punkti saanud kesktaseme keeleoskaja lühikesi teateid mitmesugustel ainetel, nt tööde nimekirja ja isiklike kirju. Ometi ei moodusta tekst seotud tervikut ja seal võib olla halvasti struktureeritud löike ning arusaamatuid väljendeid.

- **Lugemisel**

¹ Keeleoskustasemete praegune süsteem vajab veel täpsemalt analüüsi. Eksami- ja kvalifikatsioonikeskusest ei õnnestunud saada vastuseid sisulistele küsimustele tasemete ja astmeskaala vahekorra kohta. Seetõttu ei saa käesolevat analüüsi lugeda veel lõplikuks ega neid andmeid avalikult kasutada.

suudab isik mõista tuttavateemaliste tekstide põhiseisukohti ja tuletada konteksti põhjal ka tundmatute väljendite sisu.

- **Sõnavara**

ulatub 60 punkti kogunud keeleoskajal 1500 – 2000 sõnani ja ta valdab tarbekeele struktuure.

Kokkuvõttes võib seda iseloomustada kui piiratud keeleoskust. 2000. aasta kevadel oli gümnaasiumi eesti keele riigieksami keskmine hinne Riikliku Eksami- ja Kvalifikatsioonikeskuse andmeil 64,99 punkti ja 61,29% eksamitegijatest ületas nõutud 60 punkti piiri. Mõnevõrra kõrgem oli päevakooli abiturientide keskmine hinne – 67,97. 2001. a. lõpetajate eesti keele riigieksami tulemused olid märgatavalt paremad: keskmine punktisumma oli 70,10 ja 60 punkti piiri ületanud kokku 73,31%. Seega ei küündinud 60 punktini üle veerandi 2001. a. riigikeele eksamil osalenud gümnasistidest.

Lõpetajate tegelikku eesti keele oskust on 2000. a. analüüsitud Tallinna Pedagoogikaülikooli eesti keele kui võõrkeele õppetoolis. Vaadeldi eesti keele kui võõrkeele erialale kandideerinud sisseastujate vastuvõtueksami tulemusi ja võrreldi neid eesti keele riigieksamil saadud tulemustega. Kandideerijatele korraldati kolmest osast koosnev komplekseksam, kuhu kuulus vestlus, etteütlus ja kuuldud teksti põhjal koostatud kirjalik töö. Iga üksikosa ebaõnnestumine tähendas konkurentsist väljalangemist. Kõik kolm katset sooritas positiivse tulemusega 138-st kandideerinust vaid 40. Vestlusvoorust kaugemale ei pääsenud 39 (28,29%), kelle suulist väljendusoskust hinnati ”0”-ga. See tähendas väga piiratud kõneoskust, kus kõneleja räägib eesti keelt raskustega, tulles toime ainult väga lihtsa jutuga. Inimene kasutab valdavalt lihtlauseid, poolikuid fraase ja üksiksõnu; kõne on aeglane, kobav, keelekasutus vigane. Selline keeleoskustase eeldab küsimuste kordamist või parafraseerimist, et vestluspartnerit mõista. Aktsent häirib arusaamist...” (Volkova, 2001: 7, 9 ja lisa 6).²¹ Eesti keele riigieksamil olid kõik need üliõpilaskandidaadid saanud kõrge tulemuse. Märkimist väärib, et nende hulka kuulus ka 10 kuldmedali omanikku.

140-st sõnast koosnev etteütlus sisaldas 40 võimalikku veakohta. Positiivse hinde piiriks seati 15 viga. Töö ebaõnnestus taas ühel kolmandikul, kelle keskmine tulemus 5 palli süsteemis oli 0,7 (esimene positiivne hinne “2”). Tööd olid täiesti loetamatud, väga suure vigade arvuga (31 – 49,5). Ka nende hulka kuulus kuldmedaliga lõpetanud gümnasiste. Riigieksamil saadud kõrge tulemus oli tegeliku keeleoskusega ilmses vastuolus. Rohkesti eksimusi leidis ka positiivse tulemusega töödes, kus vigade arv ulatus 11 – 26,5-ni. Õigekeelsuseksimusi tuli ette praktiliselt igast vallast: ortograafias, vormimoodustuses, sõnakasutuses, rektsoonis,

sõnajärjes, kirjavahemärkide kasutamisel jne. Tüüpilisemaid probleeme oli püsileksikasse kuuluvate tuletiste kasutamine vales tähenduses, millega omakorda seostus muud laadi vigu. Vene gümnaasiumi eduka lõpetaja eesti keele kirjalikku väljendust ja eesti kirjakeele kvaliteeti iseloomustavad muu hulgas järgmised kasutusnäited (Nikitina 20001: 20 – 21):

...on ka selliseid näidiseid, et...

...ilma keeleta ei saa uue kultuuriga tutvustada...

...keel peegeldub rahvuse eluviis, kultuur, tavad....

...keelte surm on parandamatus...

...me peame vaieldamatult keelte surm peatuda

...kõik lingvistid kogunevad keele grammatikat..

...olukord on kahetsemata tõsine aga ma loodan et kõik saab hästi.

...kui keel nendele meeldivad, siis nad püüavad seda keele õppivad ja pärast vestlevad sellest lastega, kui tunnevad huvi selle keele pärast.

Eelnevast järeldub, et eesti keele riigieksamil saadud punktide arv ei tarvitse kaugeltki näidata tegelikku keeleoskust. Võib öelda, et vene kooli lõpetajate eesti keele oskuse praegune tase ei vasta riiklikule standardile ega võimalda suurel osal neist jätkata õpinguid ega alustada tööd eesti keeles. Seda kinnitavad ka Tallinna Tehnikaülikooli eesti keele lektori Elo Rohulti tähelepanekud. Tema andmeil ei vasta vähemalt ühe kolmandiku vene üldharidusega sisseastunute eesti keele oskus riigieksamil saadud tulemusele. Näiteks isegi see, kes on saanud eesti keele riigieksamil 80 punkti, ei ole alati võimeline rääkima ka kõige lihtsamat juttu.

Üldhariduskooliga seonduv keeleprobleem tekitab omakorda probleeme muudes valdkondades ja mõjutab otseselt keelekeskkonda üldiselt.

- vähene eesti keele oskus vähendab töö saamise võimalusi ja tekitab vene noorte hulgas töötust ning sellega seonduvaid muid sotsiaalseid probleeme;
- jätkuvalt vähene eesti keele oskus taastoodab venekeelset keelekeskkonda ja nõrgendab eesti keele kui riigikeele staatust;
- vigase eesti keele üha laialdasem kasutamine äris, teeninduses jm muudab selle tavapäraseks ja võib mõjutada eesti keele kvaliteedi üldist langust.

4.1. Kaitsevägi

Eesti kaitseväes häirib ajateenistuse normaalset korraldust vene kooli lõpetanud noormeeste umbkeelsus. Kaitseväe peastaabi koolitusosakonna andmeil tuleb igal aastal kaitsevärke noori ajateenijaid, kes oskavad eesti keelt vaid minimaalselt või ei suuda üldse eesti keeles suhelda. Kõige rohkem tuleb eesti keele oskuseta noorsõdureid Ida-Virumaalt, kus umbkeelsete protsent on ulatunud isegi 100%-ni. Harjumaa (siia hulka on arvatud ka Tallinn) on teine niisugune piirkond, kus paljude noormeeste eesti keele oskus jätab tugevasti soovida. Nii näiteks oli 1999. a. jaanuaris ajateenistusse kutsutud noorsõdurite hulgas kõige suurem umbkeelsete protsent Tallinnas asuvas tagalapataljonis. 70 uuest mehest ei osanud riigikeelt 37,1% (Postimees, 16.01.1999, lk. 4).

Alates 1997. aastast on Kaitsejõudude Peastaap pidanud keeleoskamatute ajateenijate üle ranget arvestust (vt. tabel 9). Et olukorda normaliseerida, on korraldatud eesti keele algtaseme kursusi. Edukalt on seda lõpetada vähem kui pooled osavõtnutest.

Tabel 11

Mitte valdajad

RKO								1997 nov			
	Täit-mine	1997 märts	%	Täit- mine	1997 juuli	%	Täit-mine		%	Täit- mine	1998 aprill
HARJUMAA	317	67	21,1%	339	47	13,9%	166	26	15,7%	400	95
HIIUMAA	6			13			12			7	
IDA-VIRUMAA	71	44	62%	65	34	52,3%	50	15	30%	40	7
JÄRVAMAA	35			64			56			54	
JÕGEVAMAA	37	5	13,5%	43	4	9,3%	33			38	1
LÄÄNEMAA	29	5	17,2%	40			28			32	1
LÄÄNE - VIRUMAA	77	4	5,2%	73	1	1,4%	83	3	3,6%	63	1
NARVA	28	27	96,4%	34	34	100%	38	37	97,4%	8	7
PÖLVAMAA	43	2	4,7%	53			37			19	
PÄRNUMAA	112			141			94			132	
RAPLAMAA	49			61			41			37	1
SAAREMAA	32			44			28			40	
TARTUMAA	161	20	12,4%	158	18	11,4%	119	11	9,2%	87	6
VALGAMAA	27	2	7,4%	42			43	2	4,7%	27	4
VILJANDIMAA	61			56	1	1,8%	50			51	
VÖRUMAA	45	1	2,2%	47			43			33	

EV KOKKU	1130	177	15,7%	1273	139	10,9%	921	94	10,2%	1068	123
-----------------	------	-----	-------	------	-----	-------	-----	----	-------	------	-----

RKO	Täit- mine	2000 jaan	%	Täit- mine	2000 aprill	%	RKO	Täit- mine	2000 sept	%
HARJUMAA	302	68	22,5%	245	63	25,7%	PÕHJA RKO	470	40	8,5%
HIIUMAA	3			4						
IDA-VIRUMAA	73	34	47%	49	24	49,0%				
JÄRVAMAA	12									
JÕGEVAMAA	12			36	3	8,3%				
LÄÄNEMAA	7			16	1	6,3%				
LÄÄNE - VIRUMAA	79	7	8,9%	49			KIRDE RKO	234	22	9,4%
NARVA	35	28	80%							
PÖLVAMAA	39			2						
PÄRNUMAA	91	2	2,2%	66	2	3,0%	LÄÄNE RKO	304	2	0,7%
RAPLAMAA	34			33	1	3,0%				
SAAREMAA	14			27						
TARTUMAA	108	14	13%	92	10	10,9%	LÕUNA RKO	339	10	2,9%
VALGAMAA	10			31	1	3,2%				
VILJANDIMAA	65			1						
VÕRUMAA	6			36	1	2,8%				
EV KOKKU	890	153	17,2%	687	106	15,4%		1347	74	5,5%

Seoses
reorganiseerimisega
kuuluvad nende alluvusse järgmised
Bürood

RKO-de

Põhja RKO

Hrju ja Tallinn
Raplamaa

Kirde RKO

Lääne-Virumaa
Ida-Virumaa
Järvamaa
Jõgevamaa

Lääne RKO

Pärnu ja Pärnumaa
Läänemaa
Saaremaa
Hiiumaa

4.2. Üldhariduskooli mõju kutse- ja kõrgharidusele

Üldhariduskooli lõpetajate kehv eesti keele oskus mõjutab eesti keele staatust õppekeelena kõigis järgmistes haridusastmetes. Et leevendada teravaid sotsiaalseid probleeme, toimub ligi 1/3 kutseõppest endiselt vene keeles. Seejuures on terve rida erialasid, mida õpetatakse kas ainult või valdavalt vene keeles. Hoolimata sellest, et kutseõppeasutuse seaduse järgi peaks õppetöö toimuma eesti keeles ning muu õppekeele kasutamiseõigust tuleb taotleda haridusministrilt. Seisuga 1999/2000 ei olnud haridusministeeriumi keelenõuniku andmeil ühtki sellist luba ministrilt taotletud. Koolid on lihtsalt jätkatud endisel viisil ja seaduse rikkumist ei ole neile keegi ka ette heitnud.

Ka kõrgharidust võib osal erialadel jätkuvalt vene keeles omandada. Nii oli vene keeles õppijate osakaal 2000/2001. õppeaasta algul rakenduskõrghariduses 11,7%, diplomiõppes 22,14% ja bakalaureuseõppes 7,23%. oli Siin mõjutavad valdav osa vene gümnaasiumi lõpetajad ei suuda vähese eesti keele oskuse tõttu asuda õppima eesti keeles. Viimastel aastatel on venekeelse kõrghariduse osakaal varasemaga võrreldes isegi tõusnud.

II. RIIKLIK REGULATSIOON

Aastatel 1992 – 1995 võttis Riigikogu vastu terve haridusalaste seaduste paketi, millega loodi ühtlasi ka õiguslik alus õppekeele ja keeleõppe riiklikuks regulatsiooniks. Raamseadusena on neist üldhariduse seisukohalt kõige olulisem põhikooli- ja gümnaasiumiseadus (1993), mis määrab kindlaks õppekeele ja eesti keele õpetamise põhimõtted muukeelses koolis.

1. ÕPPEKEEL

1.1. Üldhariduskool

Põhikooli- ja gümnaasiumiseadus sätestab, et **koolis on õppekeeleks eesti keel** (§9, lg 1). See nõue tuleneb otseselt eesti keele kui riigikeele staatusest, sest riigikeele põhifunktsioonide hulka kuulub toimimine üldise hariduskeelena riigis. Eesti keele staatust hariduskeelena tuleb siiski võtta teatud mõõndusega, sest erinevalt ainukese riigikeele staatusest ei ole talle seadusega antud ainukese hariduskeele staatust. Üldhariduses jagab eesti keel eel- ja põhihariduse astmes õppekeele staatust muude keeltega. Nimelt on koolieelses lasteasutuses

ja põhikoolis lubatud kohaliku omavalitsuse (riigikooli puhul haridusministeeriumi) otsusel kasutada peale eesti keele ka teisi õppekeeli (KLS § ?; PGS9 lg 1). Ainukeseks õppekeeleks on eesti keel kehtestatud vaid gümnaasiumis. Kuigi nimetatud juhtudel ei tee seadus muude õppekeelte valikul eelistusi, on tegelik kasutamine piirdunud seni eranditult vene keelega. Ja seda jätkuvalt ka gümnaasiumiastmes. Seega on eesti keele ainustaatus hariduskeelena ka gümnaasiumiastmes siiani, aastal 2001 vaid formaaljuriidiline. Praktiliselt kasutatakse eesti ja vene keelt õppekeelena võrdselt.

Arvestades reaalselt olukorda, kus suur osa õppetööst toimus ka vene keeles, määrab seadus §9 lg 1 jõustumise tingimused. Algne versioon (1993) kehtestab:

„Käesoleva seaduse §9 1. lõike jõustumiseks minnakse aastatel 1993 – 2000 riigi- ja munitsipaalgümnaasiumides üle eestikeelsele õppele“ (§52 lg. 2).

Nõue jääb suhteliselt deklaratiivseks, kuivõrd seadusandja ei määratle täpsemalt vahendeid, kuidas eesmärki saavutada, ega ka instantse, kes ülesande täitmise eest vastutavad. Ebamäärasuse olukorras taotles haridusministeerium juba 1994. a. selle nõude tühistamist. .). Ettepaneku arutamisel Riigikogu kultuurikomisjonis 31.08.1994 põhjendati vajadust mitut laadi asjaoludega (lapse õigusi ei tohi eirata; piirkondlikud erinevused; õpetajate ja õppematerjalide vähesus; põhimõistete ähmasus jm.). Arutelu käigus ilmnis, et ministeerium ei olnud sisuliselt veel hakanudki probleemiga tegelema. Keeleameti vastuargumentide põhjal võeti küsimus seekord päevakorrast maha.

Hiljem jätkunud diskussiooni tulemusena on vahepealse aja jooksul põhikooli- ja gümnaasiumiseaduse vastavaid paragrahve Riigikogus kolmel korral muudetud.

- 1997. a. tühistati algne tähtaeg ja võeti vastu seaduseparanduse, mis lükkas kohustusliku ülemineku eestikeelsele gümnaasiumile edasi aastani 2007. Ühtlasi määratleti ka üleminekuks vajalikud abinõud:

„Muukeelse põhikooli õppekava ja koolikorraldus peavad aastaks 2007 tagama kõigile põhikooli lõpetajatele eesti keele oskuse tasemel, mis võimaldab jätkata õpinguid eesti keeles“ (§52 lg1). [Jõustunud 10.09.1997.]

Väga oluline on siin kompromissitu nõue, et **kõigile** põhikooli lõpetajatele tuleb tagada ühtne eesti keele oskuse tase, mis võimaldab neil eesti keeles edasi õppida. See on strateegiline säte, hädavajalik tingimus, mis võimaldab põhieesmärki saavutada. Samuti loob see reaalse aluse, et tegelikult rakendada ühtluskooli põhimõtet, mille järgi „Põhikool ja gümnaasium on

ühtluskool, milles iga järgmine õppeaasta (klass) tugineb vahetult eelmisele ning võimaldab tõrgeteta ülemineku ühest koolist teise“ (PGS §2 lg. 1).

2000. a. kevadel võeti vastu kaks põhimõttelise tähtsusega seadusemuutust, mis on ajendatud ühelt poolt vajadusest leida poliitilist kompromissi ja teiselt poolt soovist olukorda lõplikult määratleda.

- 2000. a. defineeriti õppekeele mõiste kasutusmahu järgi: „**Kooli või klassi õppekeeleks loetakse keel, milles toimuv õpe moodustab vähemalt 60% õppekava mahust**“. [Jõustunud 4.04.2000.]
- 2000. a. määratleti ka eestikeelsele gümnaasiumile ülemineku täpne aeg: „**Riigi- ja munitsipaalgümnaasiumides alustatakse üleminekut eesti õppekeelele hiljemalt 2007/2008. õppeaastal**“ (PGS §52 lg 2). [Jõustunud 4.05.2000.]

Viimasel ajal on eesti õppekeelele ülemineku nõue taas ägedaid vaidlusi põhjustanud, mille eesmärgiks on muuta üleminek vabatahtlikuks.

Mitmepidiseid arvamusi on tekitanud fraas „alustatakse üleminekut“. Riigikogu kultuurikomisjoni esimees Mart Meri selgitab selle mõtet seadusandja seisukohalt nii: „...2007. aasta 1. septembril hakkavad gümnaasiumi esimesse (10.) klassi astujad vähemalt 60% õppekava mahust omandama eesti keeles. Kusjuures ühe või teise õppeaine kuulumine või mittekuulumine selle 60% sisse jääb kooli enda otsustada vastavalt kooli arengukavale ja võimalustele, kaasa arvatud pädevate õpetajate olemasolu“ (ÕpL 6.04.2001).

Ülaltoodud sätetega on seadusandja kindlaks määranud eesmärgid ja raamistiku venekeelse kooli reformimiseks ning lõpetanud varasema ebamäärase olukorra.. Täideviijate ülesanne on leida optimaalseid teid ja vahendeid, kuidas eesmärgini jõuda. See tähendab süsteemse, hoolikalt läbimõeldud tegevuskava koostamist ja sihikindlat elluviimist, praeguse vene põhikooli täielikku sisulist ümberkorraldamist.

Tundsin huvi, kuidas on ettevalmistustööd edenenud Tallinnas, kuhu on koondunud ligi pool kõigist vene kooliõpilastest. Püüdsin telefoni teel leida Tallinna haridusametist töötajat, kes oleks olnud valdkonna probleemistikuga kursis ja nõus jagama teavet selle kohta. Personaliosakond tegeleb ainult direktoritega ja andis infot nende eesti keele oskuse kohta. Üldosakonnast öeldi kõigepealt, et linn on omanik ega tegele õpet puudutavate probleemidega, samuti mitte õpetajate eesti keele oskusega.

Nõusoleku kohtumiseks andis hiljuti loodud arendusosakonna juhataja Viivi Lokk. Kohtusime temaga linna haridusametis 6.12.2001. Palusin mitmesuguseid andmeid selle kohta, mis puudutavad ettevalmistust 2007. aastaks:

- milline on vene kooli õppealajuhatajate eesti keele oskus;
- missugune on eesti keele õpetajate kvalifikatsioon (probleemid ja lahendused);
- kuidas ollakse valmis sisse viima määratud ulatuses eestikeelset aineõpet põhikoolis (eesti keelt valdavate aineõpetajate olemasolu ja nende täiendõpe);
- kokkuvõtte koolide arengukavade analüüsist, mis puudutab ettevalmistusi üleminekuks eesti õppekeelele gümnaasiumile.

Arendusosakonna juhataja ei olnud kompetentne vastama sisuliselt ühelegi küsimusele, väites, et osakond on alles hiljaaegu loodud ja et seda laadi küsimused ei kuulugi arendusosakonna ülesannete hulka. Varem selle valdkonnaga tegelnud töötaja on ametist lahkunud ja ka tema ei olevat kuuldvasti jõudnud neis küsimustes süvitsi minna. Vähemalt mingeid sellealaseid materjale ei ole tast maha jäänud. Vestlusest selgus ühtlasi, et vene kooli probleemistik ei ole praegu otseselt kellegi ülesanne. 2007. aastaga seonduvad küsimused ei ole praegu päevakorral, sest see tähtaeg on veel kaugel ja räägitud on ka edasilükkamisest. Arendusosakonna juhataja näis ka kahtlevat, kas need küsimused üldse omavalitsuse kompetentsi kuuluvad. Teda üllatas ka see, et kohalik omavalitsus vastutab koos haridusministeeriumiga õppe kvaliteedi eest ja teostab selle üle riiklikku järelevalvet. Pärast konsulteerimist kolleegidega, vastas ta küsimusele – kui kaugel on linn ettevalmistustega 2007. aastaks –, et linn on just niisama kaugel kui riik selles asjas. Jäi mulje, et Tallinna haridusamet ootab haridusministeeriumilt mingeid kindlaid juhtnööre selles valdkonnas.

Hetkeseisu väljaselgitamiseks oli Viivi Lokk aga vastutulelikult valmis korraldama interneti kaudu koolide kiirküsitlust, kui ma oleksin nõus küsimused koostama, sest ta ise ei tunne valdkonda sel määral. Arenduskavadega oli ta tutvunud, kuid talle ei meenunud, et seal oleks olnud otseselt juttu ettevalmistustest 2007. aastaks.

Positiivse infona selgus, et linna haridusamet suhtleb ühtmoodi kõigi koolidega eesti keeles. Seminare ja täiendusõpet korraldatakse eesti ja vene koolidele koos, kuigi osal juhtudel antakse venelastele ka täiendavat venekeelset teavet.

Kokkuvõtteks võib öelda, et Tallinna linnavalitsus ei juhi praegu oma piirkonnas olevate vene koolide reformi ega ole ka olukorraga kursis, vaid on jäänud äraootavale seisukohale. Seda näitavad järgmised asjaolud:

- linna haridusametil puudub vähimgi ülevaade asjade praegusest seisust;
- haridusametis ei ole selle valdkonnaga tegelemine ühegi töötaja otsene ülesanne;
- suure tõenäosusega ei teadvusta amet üldse, et kõnealune probleemistik ta kohustuste hulka kuulub.

1.2. Kutse- ja kõrgharidus

Kuivõrd haridus on järjepidev süsteem, kus eri astmed on omavahel lahutamatult seotud, siis on oluline puudutada ka õppekeelte vahetõrget kutse- ja kõrghariduses.

Vastavalt seadusele on kutse- ja kõrghariduses õppekeeleks eesti keel, kuid määratud tingimustel on võimalik kasutada samuti muid keeli. Muu õppekeele kasutamisel kutseõppeasutuses kuulus varem otsustusõigus kooli asutajale (KS 1995, § 18), praegu kehtiv seadus delegeerib selle õiguse haridusministrile (KS 1998, § 18). Teiste keelte kasutamise rakenduskõrgkoolis otsustab samuti haridusminister (RKS §17). Sisuliselt on see seadusemuutus jäänud tähele panemata isegi kõige kõrgemal tasemel ja õppekeele üle otsustatakse endiselt kohapeal. Haridusministeeriumi keelepoliitika nõuniku Jüri Valge andmeil ei olnud haridusminister Lukas vähemalt 2000. a. seisuga andnud ühtki sellealast luba. Ka ei olnud seda keegi temalt taotlenud.

Ülikoolis on otsustusõigus ülikooli nõukogul (ÜS 1995, §22, lg 8). Venekeelse õppe osakaal ülikoolides on määratud vastuvõtueeskirjas sätestatud tingimuste ja korraga. Näiteks Tartu Ülikooli põhiõppe vastuvõtueeskiri 1999. a. reguleerib venekeelset õpet järgmiselt:

- **Diplomi- ja bakalaureuseõppesse võetakse vene õppekeelega üliõpilasi vastu kuni 25% üldarvust.** Ülikool kindlustab õppetegevuse alustamise paralleelselt eesti ja vene keeles õppekavade üld- ja alusõppe kohustuslike õppeainete osas (v.a. õppeained, mis on õppesuuna või eriala orientatsiooniga). (Haridusministri 13. jaanuari 1999 määrus nr.2 „Tartu Ülikooli, Tallinna Tehnikaülikooli ja Eesti Põllumajandusülikooli 1999. a. vastuvõtutingimuste ja -korra kinnitamine“).

Seega võrdub venekeelse õppe osakaal ülikoolis ligilähedaselt vene õppekeelega gümnaasiumi lõpetajate osakaaluga lõpetajate üldarvust (u. 30%). Tallinna Tehnikaülikoolis on vastuvõtuosakonna andmeil vene õpperühmade osakaal niisama suur.

Erakoolides määratakse õppekeel erakooli põhikirjas (ES §15, lg 1). Muu õppekeele puhul on eesti keele õpe kohustuslik riikliku õppekavaga määratud mahus (§15, lg 2, 3).

Kokkuvõttes võib öelda, et **eesti keel on Eestis praegu küll kõige üldisemalt kasutatav, kuid mitte ainuke õppekeel**. Juriidiliselt on eesti keel teiste õppekeelte suhtes eelisseisundis. See avaldub põhimõttes, et „Riik ja kohalik omavalitsus tagavad Eestis igaühele võimaluse omandada avalikes haridusasutustes ja ülikoolides eestikeelne haridus kõigil haridustasemetel“ (HS 1992 §4 lg. 1). On oluline märkida, et alati seda põhimõtet ei järgita, eriti kutseõppe korraldamisel. Veel praegu leidub erialasid, kus avalik-õiguslikes kutseõppeasutustes on võimalik õppida ainult vene keeles.

Eelnevast järeldub, et **eesti ja vene keele suhe õppekeeltena ei ole vastavuses eesti keele kui riigikeele staatusega**. Õppekeelt reguleerivate seaduste ignoreerimine ühelt poolt ja vastuoluline regulatsioon teiselt poolt on tekitanud pidevaid pingeid ja takistanud keelesuhete stabiliseerumist riigis. Hariduskeelena on vene keel eesti keelele staatuslikult lähedane, pakkudes tugevat konkurentsi. Eesti keele funktsioonide piiratus aga ühes põhivaldkonnas – hariduses mõjutab otseselt ta staatust riigikeelena, muutes selle ohtlikult ebakindlaks.

2. EESTI KEELE ÕPETAMINE TEISE KEELENA

2.1. Kohustuslik õpe

Eesti keel oli vene kooli õppekavas ka nõukogude ajal. See aine ei kuulunud aga nõukogude kooli prioriteetide hulka ja õpetamine olenes eeskätt konkreetsest koolist ning õpetajast. Kuivõrd eesti keele oskust riiklikult ei väärtustatud, siis oli see aine sisuliselt pigem vabatahtlik kui kohustuslik. Kui õpetajat ei olnud, võis eesti keeleks ettenähtud tunde kasutada muude ainete lisaõppeks.

1989. a. keeleseadus kehtestas kohustuse õpetada eesti keelt muukeelsetes koolides:

- „Eesti NSV tagab eesti keele õpetamise kõigis muukeelsetes õppeasutustes ja õpperühmades nende ametkondlikust alluvusest sõltumata. Kõigile eesti keelt mitte valdavatele üliõpilastele õpetatakse eesti keelt“ (§21).

Olude sunnil oli see tegelikult pigem tulevikku suunatud kui oleviku olukorda mõjutav säte. Nii oli haridusministeeriumi andmeil 1990/91 õppeaastal veel 32 vene kooli, kus jäi õpetajate puudumise tõttu ära 11873 eesti keele tundi.

Pärast iseseisvuse taastamist kehtestas haridusseadus(1992) riigi kohustuse õpetada eesti keelt muukeelses koolis:

- **“Riik tagab eesti keele õpetamise kõigis muukeelsetes avalikes õppeasutustes ja muukeelsetes õpperühmades”(HS §4).**

Nõuet täpsustab üldhariduskooli seisukohalt põhikooli- ja gümnaasiumiseadus(1993), määrates kindlaks kohustusliku algusaja:

- **„Koolis või klassis, kus õpe ei toimu eesti keeles, on eesti keele õpe 3. klassist alates kohustuslik“ (§9 lg 2).**

Sellega jäi eesti keele õppe algusaeg samaks, mis oli olnud enne iseseisvuse taastamist. Olgu vahemärkusena võrdluseks lisatud, et nõukogude ajast võib leida näiteid, kus eesti keele õpetamist vene koolis alustati tunduvalt varem. Nii näiteks algas eesti keele õpe 1963/64. õppeaastal II klassi 1. poolaastast, 1986. – 1988. a. programmi järgi aga isegi I klassi 2. poolaastast. Seega juba 6-aastaselt, et siis kehtiva korra järgi algas koolikohustus 6-aastaselt.

1992/93. õppeaastal ei õppinud haridusministeeriumi andmeil eesti keelt veel 10–15% 3.–11. klassi õpilastest. Seega vajab 1993. a. kehtestatud nõude täitmine suurt pingutust, sest kõigepealt tuli leida vajalikul määral uusi eesti keele õpetajaid.

Kohustusliku õpetamise algusaega on aastate jooksul väga ettevaatlikult allapoole lastud. Arvestamata vene lapsevanemate tungivat soovi alustada eesti keele õpetamist varem, ja tegelikku olukorda, kus eesti keelt õpetati omaalgatuslikult juba lasteaias ja osas koolides 1. klassist alates (nt Aseri kk), nõudis haridusministeerium rangelt seaduse täitmist.

- Esimene järeleandmine tehti **1995. a** sügisest, kui tunnijaotuskavasse viidi sisse muutus, mis **lubas** eesti keele õpetamist alustada ka **2. klassi teisest poolaastast** (Õppesisust 1995: 13).
- **1996/97. a.** tunnijaotusplaanis on eesti keele (nimetuse all riigikeel) juba antud alates **2. klassi II poolaastast** (Üldhariduskoolid 1996). See oli siiski pigem soovituslik kui kohustuslik ja õpet võis alustada ka endiselt 3. klassist, sest seadusse ei olnud muudatus veel sisse viidud.
- Vastavalt haridusministri käskkirjale 02. 05. 1996 nr. 91 on **1996. aastast lubatud** alustada eesti keele õpetamist vene koolis teatud kindlatel tingimustel ka juba **1. klassist**: kui lapsevanemad selleks soovi avaldavad ning kui koolil on olemas kvalifitseeritud õpetajad, sobivad õppematerjalid ja ainekavad (Õppesisust 1996: 6–7).
- Alates **1998/1999. õppeaastast** on eesti keele õpetamine **2. klassi III õppeveerandist kohustuslik**. Selle nõude sätestas eesti keele uus ainekava, mille VV kinnitas 1997. a.
- Sama dokument **lubab** ühtlasi alustada eesti keele õpet **valikainena 1. klassi III veerandist** kolme tunni ulatuses. Seda võimalust saavad koolid soovi korral kasutada valikainetundide arvel.

- Alates 1. septembrist **2000** on eesti keele õpetamine **kohustuslik** alates **1. klassist**. Nõude kehtestab põhikooli ja gümnaasiumiseaduse §9 muutmise seadus, mille Riigikogu võttis vastu 12.10.1999.
- 1999. a. vastu võetud uus koolieelsete lasteasutuste seadus sätestas kohustuse õpetada eesti keelt ka juba lasteaias: **“Lasteasutuses või selle rühmas, kus õppe- ja kasvatustegevus ei toimu eesti keeles, on eesti keele õpe alushariduse raamõppekavas ettenähtud mahus kohustuslik”** (KLS 1999, §8 lg. 4).

See on põhimõtteline muutus, sest varasemate ametlike seisukohtade järgi arvati, et nii varane eesti keele õpetamine vene lastele kahjustab nende emakeele arengut. Esimene koolieelse lasteasutuse seadus (1993) seda võimalust ka ette ei näinud. Huvi ja nõudmine varase keeleõppe vastu oli aga väga suur ja paljudes lasteaedades õpiti eesti keelt lastevanemate soovil lisatasu eest. Paljud vene lapsevanemad püüdsid 90-ndatel aastatel leida võimalust panna oma laps eesti lasteaeda, et ta võiks edasi eesti kooli astuda ja keele selgeks saada..

Haridusministeerium püsis teisel seisukohal, põhjendades seda ühelt poolt majanduslike asjaoludega ja teiselt poolt murega assimilatsiooni pärast:

“Vanemad peavad oluliseks, et nende lapsed omandaksid eesti keele võimalikult vara, ...Seepärast taotletakse eesti keele õpet enne kooli, seepärast soovitakse panna oma lapsi õppima eesti kooli. Riigil pole selleks piisavalt ressursse. Õppematerjalide ja eesti keele õpetajate ettevalmistuses püütakse esmajärjekorras tagada õppekavaga seatud põhivajadused. Kogu õppe läbimine õpilasele võõras keeles seab ohtu tema võrdsed haridusvõimalused. Arvestades õpetajate ettevalmistuse ühekülgisust võib süveneda assimilatsioonitendents”. (Võlli 1998: 90)

See on omapärane viis tõlgitseda võrdseid võimalusi hariduses ja riigi kohustust selle tagamisel. Kas teadmatusest või põhimõtete tõttu on jäetud tähele panemata, et keeleliselt võrdsete võimaluste all mõistetakse mujal Euroopa riikides (vrd näiteks Soome ja Rootsi) seda, et vähemuskeelsetele lastele tuleb tagada koos üldharidusega riigikeele oskus võimalikult heal tasemel. Millega koos pööratakse üha enam tähelepanu ka sellele, et vähemuskeelsetel lastel oleks võimalik säilitada ja arnedada ka oma emakeelt. Eestis on viimast aspekti riigikeele arvel selgelt üle paisutatud.

Lünk koolieelse lasteasutuse seaduses oli otseses vastuolus nii põhiseaduse kui ka haridusseadusega. Eesti põhiseaduse §37 deklareerib, et **“Igaühel on õigus saada eestikeelset õpetust”**. Ja haridusseadus täpsustab, et **“Eesti Vabariik tagab eesti keele**

õpetamise kõigis muukeelsetes avalikes õppeasutustes ja muukeelsetes õpperühmades”

(§4 lg.3). Täpsustuseks olgu öeldud, et koolieelne lasteasutus kuulub õppeasutuste hulka, sest õppe- ja kasvatustöö aluseks on seal riiklik õppekava.

Kokkuvõtteks võib öelda, et Eesti riik on täidesaatva võimu tasandil haridusministeeriumi isikus esindanud eesti keele õppe reguleerimisel tugevalt alalhoidlikku suunda, edendades pigem segregatsiooni kui integratsiooni.

- Koolide valmisolekut ja initsiatiivi ei ole toetatud, vaid on maha surutud.
- Lastevanemate huvi ja motivatsiooni ei ole ergutatud, vaid on püütud tagasi hoida.
- Seadust ignoreerides ei ole võimaldatud eesti keele õpet koolieelses lasteasutuses.

2.2. Õppe maht ja tundide arv

Õppe sisu ja mahu ning ettenähtud tundide arvu määrab kindlaks riiklik õppekava. Alates 1997/98. õppeaastast kehtiv ainekava erineb varasematest selle poolest, et enam ei määrata kindlaks täpset tundide arvu, vaid esitatakse vahemik kohustuslikust miinimumist kuni lubatud maksimumini valikainete arvel (vrd. tabel 6). Lähtudes oma vajadustest ja võimalustest võib iga kool ettenähtud piirides valida täpse tundide arvu, määrates selle kindlaks kooli õppekavas (Võlli 1998:90). Niisuguse paindlikkusega võib aga kergesti kaasneda varasemaga võrreldes eesti keele tundide vähenemine algastmes (8 tunni asemel 6), sest koolil ei ole kohustust kasutada valikainete lisatunde tingimata eesti keele õpetamiseks. Soovi korral võidakse neid ka muude ainete, näiteks võõrkeele lisaõppeks kasutada.

Uus, 2001. a. lõpus vastu võetud õppekava on loobunud senisest tavast, kehtestades taas kindla, riiklikult kohustusliku tundide arvu. Jäädud on varem kehtinud miinimumi juurde (vrd. tabel 12). Arvestades venekeelse elanikkonna kompaktset paiknemist ja keelelist isoleeritust, on eesti keele õppeks ettenähtud tundide arv vägagi tagasihoidlik: esimeses kooliastmes iga klassi kohta maksimaalselt kaks tundi nädalas ja gümnaasiumiosas kolm tundi.

Tabel 12

Õppeaasta	Eesti keele tundide arv klasside kaupa											
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
1990/91	–	–	4	4	3	3	2	2	2	2	2	2
1991/92	–	–	4	4	3	3	2	2	2	2	2	
1993/94	0	0	4	4	3	3	3	3	3	3	3	3
1994/95	0	0	4	4	3	3	3	3	3	3	3	3
1995/96	0	0/3	5	5	4	3	3	3	3	3	3	3
1996/97	0	0/3	5	5	4	3	3	3	3	3	3	3
1997/98 – 2001	min 6 – max 10			min 12 – max 15			min 12 – max 15			9		
2001/02 – ...	6			12			12			9		

Vene keele kui emakeele tunde on vene koolis võrdselt eesti keele tundidega eesti koolis. Näiteks 1. – 3. klassis on kokku võimalik kaustada 19 tundi nädalas, mida kool võib jagada vastavalt oma õppekava vajadustele.

Eesti keele õppeks ette nähtud tundide arvu kehtestamisel on selgelt märgata hariduspoliitilist ebakindlust ja suutmatust üle saada mõttestambist. Tundide leidmine eesti keele õppeks on olnud suurim probleem, sest neid peaks nagu võtma millegi arvelt. Õppekava koostajad on püüdnud järgida eesti ja vene keele täit võrdsust õppekeeltena ja sattunud seetõttu keerulise küsimuse ette: kuidas reguleerida niisuguses olukorras riigikeele õpet? Soovides säilitada vene kooli nõukogudeaegset mudelit ja kartes madaldada selle endist staatust, on olnud ülimalt raske mahutada vene kooli õppekavasse eesti keele omandamiseks vajalikke tunde. Ei ole arvestatud, et võrdsust saab sihiks seada vaid olukorras, kui on tegemist kahe võrdses staatuses keelega, kahe riigikeelega. Muudel juhtudel ei ole see võimalik. Suutmata teha põhimõttelisi otsuseid, on eesti keele kui riigikeele õpe jäänud korralduslikku suluseisu. Riiklikul tasandil ei ole sõandatud määrata ligilähedaseltki piisavat eesti keele tundide arvu, mis võimaldaks antud olukorras saada vähegi arvestatavaid tulemusi. Jätkuvalt on otsitud analooge võõrkeeleeõppest ja leitud, et eesti keele tunde on isegi väga palju: „Maailemapraktikaga ja Euroopas võõrkeeleeõppeks ettenähtud tundide arvuga võrreldes on eesti keele kui teise keele õppeks ettenähtud tundide arv suur“ (Arenduskava 1998: 6).

Võrreldud on võrreldamatuid: eesti keelt, mida õpetatakse Eestis teise keelena, riigikeelena, on võrreldud Euroopa kontekstis võõrkeeltega. See näitab, et Eesti haridusametnikud tõlgitsevad eesti keelt endiselt tavalise võõrkeelena. Võrrelda tulnuks seda, kuidas Euroopa maades õpetatakse muukeelstele lastele riigikeelt, nende laste teist keelt. Siis oleksid võrdluse tulemused hoopis teistsugused.

2.3. Eesti keel ja võõrkeeled

Kuigi eesti keelt vene koolis hakatakse üldiselt õpetama vene keele kui emakeele järel teise keelena, ei ole see alati nii. Erandolukorras on võõrkeele süvaõppega koolid, kus tunnijaotusplaani järgi on olnud lubatud enne eesti keelt alustada süvaõppe võõrkeelega (vrd. ka Võlli 1998: 90). Ka ületab võõrkeeletundide arv sellisel juhul eesti keele tundide arvu; vrd näiteks võõrkeele ja eesti keele tundide arvu 1993/94. õppeaastal:

Tabel 13

AINE	KLASS											
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
Eesti k.	–	–	4	4	3	3	3	3	3	3	3	3
Võõrkeel	–	0/4	4	4	5	5	5	5	5	8	8	8

Eelnevast järeldub, et keeleõppe reguleerimisel ei ole arvestatud eesti keele staatust riigikeelena, vaid ta on asetatud võõrkeele rolli kontekstis teiste võõrkeeltega. Võõrkeele süvaõppe regulatsioon osutab, et eesti keele kui riigikeele õppe mahu ja tundide arvu kavandamisel oleks võinud kasutada tunduvalt avaramaid raame. Tagasihoidlike vahendite valik näitab eesti keele liialt madalat väärtustamist.

3. ÕPPEMEETOD

Kuigi eesti ja vene keele riigistaatuslik suhe muutus Eesti iseseisvumisega ühenduses vastupidiseks, ei toonud see kaasa vajalikke muutusi hariduses. Pärast iseseisvuse taastamist jätkati eesti keele õpetamist vene üldhariduskoolis põhimõtteliselt endisel, nõukogudeaegsel viisil – traditsioonilisel võõrkeeleõppe meetodil. See tähendab, et eesti keelt õpetatakse ainult eesti keele tunnis ja kogu muu õpe toimub vene keeles. Vahepealsed aastad ei ole toonud siin muutust ja praegugi ei näe riiklik õppekava ette eestikeelset aineõpetust.

Kui mitte arvestada siiani jõustumata ja pideva diskussiooni aineks olnud seadusesätet, mis võimaldab gümnaasiumiastmes kasutada ainult eesti keelt, on sisuliselt siiani kõrvuti funktsioneerinud kaks praktiliselt võrdse staatusega õppekeelt. Kuid koolimudel, mis oli sobiv annekteeritud Eestis toimiva üleliidulise vene kooli puhul, ei saanud mingil juhul täita oma eesmärki uutes, muutunud tingimustes. Olemasolevas demograafilises ja poliitilises olukorras tulnuks kohe koolikorralduslike vahenditega leida optimaalseid lahendusi, kuidas eesti keelt tulemuslikumalt õpetada. Eesti keele staatus riigikeelena tekitab tugeva instrumentaalse motivatsiooni, pragmaatilise vajaduse eesti keelt osata. Riik ei olnud valmis seda vajadust rahuldama, vaid hoidis kinni võõrriigi mudelist, mille piiratud efektiivsust tulnuks ette näha. Kakskeelsuse arendamiseks see koolitüüp üldiselt ei sobi ja ühe riigikeelega riikides kasutatakse seda mudelit vähemuskeelsete laste õpetamiseks harva. Oma iseloomult on see enamuskeelse kooli mudel, kus õppekeeleks on riigikeel. Kindlatel tingimustel saab seda siiski kasutada ka kakskeelsuse arendamise eesmärgil vähemuskeelsete laste korral. Vähemusrühma kuuluvate laste õpetamisel peetakse seda vajalikuks vähemalt teatud ulatuses juhul, kui nende emakeel on nii tugevasti enamuskeele surve all, et see tõrjub emakeele juba kasutusest kõrvale. Niisiis rakendatakse seda olukorras, kus on vaja kas takistada keele kadumist või taaselustada hääbunud keelt, sest ükskeelne õpetus on väga tugev keelekaitsevahend. Igas muus olukorras aga produtseerib ükskeelne koolimudel vähemuskeelsete elanike segregatsiooni ning takistab nende sulandumist ühiskonda.

Vene keel ei ole Eestis unustamisohus keel, mida tuleks eesti keele eest kaitsta. Venelased ei kasuta emakeele asemel kodukeelena eesti keelt ega ole muutumas ükskeelselt eestikeelseks. Otse vastupidi: vene lapsed on ükskeelsed ja valdavad üldjuhul ainult oma emakeelt. Neil on aga tingimata vaja osata ka eesti keelt, mis on Eesti riigikeel, sest umbkeelsetena ei ole nad võrdses olukorras lastega, kelle emakeeleks on riigikeel. Riigi otsene kohustus on luua niisugused tingimused, korraldada hariduse andmine sellisel viisil, et muukeelsed lapsed omandaksid üldhariduse, eeskätt kohustusliku üldhariduse käigus ka eesti keele.

Eestis aga kestab juba pikemat aega selline seis, kus haridussüsteem ei toeta integratsiooni, vaid pigem soodustab eraldumist, mis omakorda sünnitab pingeid ja konflikte. Venelased ei võitle mitte vene keele säilitamise eest, vaid kaotatud liidripositsiooni, riikliku staatuse taastamise eest. Keelesuhete nõrk ja vastuoluline regulatsioon riigis lisab sellele hoogu. Ootuspäraselt tekitab see pidevat ebastabiilsust, nõrgendades otseselt eesti keele seisundit riigikeelena. Kui niisugune olukord pikalt püsib, viib see varem või hiljem ühele kahest, teineteist välistavast lahendusest, mis lõpetab ebamäärase olukorra: 1) riik kas suudab protsessi juhtimise enda kätte võtta ja normaliseerida kahe keele staatuslikud suhted, andes

vene keelele ta poliitilisele staatusele vastava seisundi ka hariduses 2) riik ei suuda protsessi juhtida, mille tagajärjel vene keele staatus tugevneb sedavõrd, et minnakse üle kahele riigikeelele.

Haridussüsteemi suutlikkus kakskeelsuse kujundamisel oleneb väga palju oskusest kasutada tingimustele vastavat koolimudelit. Erinevalt üldisest riiklikust suunast hakkas rida koole juba 90-ndate aastate algusest alates omaalgatuslikult ja vastastikku kogemusi jagades otsima efektiivsemaid keeleõppe viise. Selle tulemusena on praegu juba mitmel pool loobunud riiklikust ükskeelse õppega koolitüübist ning mindud üle kakskeelse õppekava erinevatele variantidele. Häid tulemusi on saavutanud ja eeskju ning kogemusi teistele koolidele pakkunud Tartu Annelinna Gümnaasium, kus hakati kakskeelset õppekava rakendama juba 1992/93. õppeaastal (lähemalt Asser 1998; Kaskmann&Küppar 1998). Selle kõrval leidub ka koole, kus on sisse viidud täielik eestikeelne õpe.

Haridusministeeriumi teabetalituse andmeil on eestikeelne aineõpe koolide initsiatiivil pidevalt laienenud. Võrreldes 1996/97. õppeaasta andmeid 1999. a. septembrikuu alguse andmetega, võib näha, et kolme aasta jooksul on toimunud tubli edasimineku. Siiski tuleb tõdeda, et suhteliselt vähe on veel neid koole, kus eestikeelne aineõpe oleks süsteemne.

Tähelepanu väärivad kaks põhilist puudust.

- 1) Eestikeelne aineõpe on enamasti veel lünklik ja juhuslikku laadi: Õpe ühes või teises klassis näib olenevat eeskätt sellest, millise aine õpetaja on parasjagu võimeline õpetama oma ainet eesti keeles.
- 2) Ainete valik on liialt ühekülgne ega võimalda õpilaste sõnavara ja väljendusoskust vajalikul määral arendada. Üldjuhul õpetatakse eesti keeles 1 – 2, mõnes koolis isegi kõiki oskusaineid, mille hulka kuuluvad kunstiõpetus, tööõpetus, muusikaõpetus, kehaline kasvatus. Sagedamini eesti keeles õpetatavaid aineid on oskusainete kõrval kodulugu, vanemates klassides ka eesti kirjandus.
Keeleliselt tasakaalustatud õpet tuleb ette vaid üksikutes koolides. Parimaid näiteid on siin Kohtla-Järve Vahtra Põhikool, kus 1999. a. septembri seisuga õpetati esimeses viies klassis juba 4 – 5 ainet eesti keeles, mille hulka kuulusid peale oskusainete ka kodulugu ja matemaatika.

Eelnevast järeldeb:

- 1) riiklikult kasutatav ükskeelne koolimudel on riigikeeleõppe seisukohalt Eesti tingimustes madala efektiivsusega ega soodusta vene laste kakskeelsuse arendamist;
- 2) tingimustele mittevastavat keeleõppevormi kasutades on riik soodustanud segregatsiooni;
- 3) ükskeelset koolimudelit rakendades ei ole riik suutnud luua muukeelsetele lastele võrdseid võimalusi eneseteostamiseks ja Eesti ühiskonnas toimetulemiseks.
- 4) Võrdsete võimaluste puudumine on tekitanud pingeid ja ebastabiilsust.
- 5) Tõhusamate keeleõppemeetodite kasutuselevõtt on toimunud koolide looval algatusel.

Võib tõdeda, et suunamuutust on viimasel ajal märgata ka riiklikul tasandil. Ajendatuna põhikooli ja gümnaasiumiseaduse §52 muutmisest (üleminek eestikeelsele gümnaasiumile alates 2007/2008. õppeaastast) kinnitas VV 1998. a. Haridusministeeriumi poolt ette valmistatud „Muukeelse kooli arenduskava“. Eesti keele õppe edendamiseks näeb arenduskava ette ka üleminekut mõne aine õpetamisele eesti keeles (muusika- ja kunstiõpetus, tööõpetus ja käsitöö, kehaline kasvatus, kodulugu, Eesti geograafia, Eesti ajalugu). Aastast 2003 on muukeelses põhikoolis kohustuslik vähemalt kaht oskusainet ja kaht muud ainet eesti keeles õpetada. (Arenduskava 1998: 9).

4. RIIKLIK STANDARD: KOOLILÕPETAJATE EESTI KEELE OSKUSTASE

Vene kooli lõpetajate eesti keele oskuse nõuded määrab kindlaks riiklik õppekava. Möödunud kümne aasta jooksul on kasutusel olnud neli erinevat õppekava.

4.1. “Eesti keele programm vene õppekeelega kooli III – X klassile”, 1991, reguleeris eesti keele õpet ajavahemikus 1991/92. – 1994/95. õ/a. Koolilõpetajate keeleoskustasemed olid seotud 1989. keeleseadusest tulenevate tööalaste keeleoskuse nõuetega ja õppe-eesmärgid vastavalt sellele järgmiselt määratletud.

“Tagada riigikeele valdamine Keeleseadusega sätestatud keelekategoriate (tasemete) põhjal vähemalt alljärgnevalt:

- põhikooli lõpuks – C-kategooria;
- keskkooli lõpuks – D-kategooria;
- keskkooli humanitaarharus, kus eesti keelt õpitakse süvendatult – E-kategooria.”

(Siirak 1991:3).

Nimetatud keeleoskuskategoriate sisu on 1989. a. kehtestatud keeleoskuse nõuete rakendusjuhendis järgmiselt määratletud (Keeleseadus 1989: 11):

"C – riigikeele piiratud suuline ja piiratud kirjalik oskus (töötaja peab aru saama suulisest kõnest ja mõistma kirjalikku teksti umbes 800 sõnast koosneva baassõnavara ja sellele lisanduva ametialase terminoloogiamiinimumi piires; ta peab oskama riigikeeles oma eriala piires suhelda ja täita etteantud piiratud iseloomuga tüüpdokumente);

D – riigikeele suuline ja piiratud kirjalik oskus (töötaja peab aru saama suulisest kõnest, mõistma kirjalikku teksti ja oskama riigikeeles ametialaselt suhelda umbes 1500 sõnast koosneva baassõnavara ja sellele lisanduva ametialase terminoloogiamiinimumi piires; ta peab oskama täita etteantud iseloomuga dokumente ja anda nendekohaseid selgitusi);

E – riigikeele suuline ja kirjalik oskus (töötaja peab oskama ametialaselt suhelda umbes 2500 sõnast koosneva baassõnavara ja sellele lisanduva ametialase terminoloogiamiinimumi piires; ta peab oskama koostada töös vajalikke dokumente ja anda nendekohaseid selgitusi)". Mõistagi ei saa õpilaselt nõuda töötaajale ette nähtud erialakeele oskust. Seda arvestades esitabki aineprogramm üldhariduskoolile kohandatud oskustaseme määratluse: "Õpilane saab üldhariduskoolist sellise eesti keele praktilise kasutamise oskuse, mis vähemalt minimaalselt rahuldab ühiskonna vajadusi ja iga isiksuse hädatarvilikke suhtlusvajadusi (siinne esiletõst)" (Siirak 1991: 3).

Samas eeldab aineprogramm lõpetajailt suhtlusvalmidust ja piiratud keeleoskust programmiga ettenähtud kõneteemade ja kõnesituatsioonide ulatuses, arvestamata, et vähene keeleoskus pärsib suhtlusvalmidust. Programm eeldab, et õpilase **aktiivne sõnavara** peaks põhikooli lõpuks olema umbes 2500 ning passiivne sõnavara umbes 300–400 sõna. Keskkooli jooksul peaks õppija sõnavara täienema veel umbes 500 aktiivse ja 150–200 passiivse sõna võrra (Siirak 1991: 9). Nõutav **kirjalik oskus** on küllalt tagasihoidlik. 8.–9. klassi õpilane peaks suutma kirjutada lühikirjandi pikkusega 80 – 120 sõna. Keskkoolis peaks kirjandi pikkus olema vähemalt 120 sõna. Hindamisjuhised lubavad rahuldavaks lugeda tööd, mis vastab teemale vaid osaliselt, mis on sisult ühekülgne ja argumenteerimata, sõnastuselt ebakindel. Kirjatöö on veel rahuldav, kui selles esineb 20 õigekirjaeksimust (iga ortograafiline eksimust tähendab 0,5 viga) (Siirak 1991: 14).

Seega ei ole ei põhikooli ega ka gümnaasiumi lõpetamisel peetud silmas vajadust jätkata õpinguid eestikeelses gümnaasiumis või alustada tööd eesti keeles.

4.2. "Riigikeele (eesti keele) ainekava vene õppekeelega koolidele. 2. – 12. klass", 1995/1996. õ/a., mille andis välja Riigi Kooliamet.

Põhikooli lõpuks on ette nähtud, et õpilane "omandab riigikeele tasemel, mis rahuldab olulisemad igapäevaelu suhtlemisvajadused nii kõnes kui kirjas" (lk. 3).

Keskkoolis on eesmärgiks niisugune oskus, mis

- a) võimaldab keelekeskkonnas iseseisvalt hakkama saada,
- b) on piisav kodakondsuse keeleeksami edukaks sooritamiseks,
- c) rahuldab esmavajadused haridustee jätkamiseks eestikeelses õppeasutuses” (lk. 23).

Kuid dokument on vastuoluline. Ühel juhul väidetakse, et keskkooli või gümnaasiumi lõpuks õpilane “On võimeline oma haridusteed jätkama eestikeelses õppeasutuses”(lk. 35).

Keelepädevuse hindamisjuhendist selgub aga, et keskkooli või gümnaasiumi saab lõpetada tunduvalt madalama oskusega.

Keelepädevuse kirjeldamisel esitab ainekava viis oskustaset (lk-d 38–41):

- 1) kõrge: väga hea keelekasutus – hinne “5”
- 2) korralik: hea keelekasutus – hinne “4
- 3) rahuldav: tagasihoidlik keelekasutus – hinne “3”
- 4) elementaarne: algeline keelekasutus – hinne “2”
- 5) keeleoskus puudub – hinne “1”.

Keskkooli lõpetamiseks piisab rahuldavast oskusest. Seda on ainekavas osaoskuste kaupa järgmiselt iseloomustatud.

♦ **Suuline väljendusoskus:**

“Eneseväljendus seotud raskustega; keelekasutus piiratud tuttavate kõneteemadega; sõnavara vaene, lausemallid primitiivsed; räägib põhjendamatute pausidega; teeb sageli keelevigu; kuulajale mõju puudub”. Dialoogi korral “Tuleb toime õpitud suhtlussituatsioonides; saab vestluspartneri repliikidest osaliselt aru; reageerib repliikidele napisõnaliselt ja aeglaselt, pausidega; suhtluspartnerina puudub initsiatiiv; teeb keelevigu; valdab osaliselt kõneetiketti; kõne intonatsioon on monotoonne”.

♦ **Kuulamine ja lugemine:**

"Eksib mõningate oluliste seoste leidmisel; suudab teksti mitmekordsel lugemisel või kuulamisel infost mõningase ettekujutuse saada; suudab kuuldu või loetu põhjal üksikuid sõnu ja sõnaühendeid üles märkida”.

♦ **Kirjalik väljendusoskus** on keskkooli/gümnaasiumi lõpetamiseks rahuldav, kui õpilane

“Tuleb vaevalt toime oma mõtete kirjapanemisega; sõnavara primitiivne ja ebaõnnestunult valitud; keelendid osaliselt vigased, need võivad takistada tekstist arusaamist; märgatavad õigekirjavead”.

Keeleoskustasemete üldskaala järgi vastavad eespool esitatud kirjeldused algtaseme keeleoskusele (vrd. Eesti keele tasemeeksamid... 1996).

Siit järeldub, et 1995/96. ja 1996/97. õppeaastal kasutusel olnud eesti keele ainekava eeldas sisuliselt, **et vene õppekeelelega gümnaasiumi lõpetaja peab valdama eesti keelt algtasemel.** Teisisõnu: gümnaasiumi lõpuks kohustuslik eesti keele tase, riiklik standard oli algtase. Nii madal oskus ei võimalda eestikeelses keskkonnas iseseisvalt hakkama saada ega ole piisav ka selleks, haridusteed eesti keeles jätkata. Ainekava koostajad ei ole arvestanud, milline keeleoskustase neile eesmärkidele vastab. Kolmas eesmärk – sooritada edukalt kodakondsuse keeleksam – oli neil aastal kehtinud keelenõuete kontekstis samuti saavutamatu. Praeguseks ongi kodakondsuse keelenõuded viidud vastavusse algtasemega.

Ainekava koostamisel ja oskuseõuete määratlemisel ei ole arvesse võetud eesti keele staatust riigikeelena ja sellest tulenevat eesti keele oskuse vajadust. Samuti ei peeta selles dokumendis silmas vajadust ette valmistada üleminekut eestikeelsele gümnaasiumile aastast 2000, mis oli sihiks seatud põhikooli- ja gümnaasiumiseaduses (1993).

4.3. 1996. a. kinnitas valitsus uue õppekava – „Eesti põhi- ja keskkooli riiklik õppekava“, mis hakkas kehtima etapiviisiliselt. Vene koolis jagati kava rakendamine kolme aasta peale:

- 1) 1998/99. õ-a 1., 4., 7. ja 10. klass
- 2) 1999/2000. õ-a. 2., 5., 8. ja 11. kl.
- 3) 2000/2001. õ-a. 3., 6., 9. ja 12. kl.

Uus eesti keele ainekava kordab sisuliselt ja paljus ka sõna-sõnalt kaht eelmist.

Põhikooli eesti keele õpetuse eesmärgiks on, et õpilane omandab eesti keele tasemel, mis rahuldab olulisemad igapäevaelu suhtlemisvajadusi, omandab suhtlemiseks vajalikud olulisemad grammatikareeglid ja rakendab neid teadlikult nii kõnes kui ka kirjas.

Funktsionaalselt keeleoskust arvestades võiks see olla **tugev algtase.**

Gümnaasiumi lõpuks eeldatakse, et lõpetaja peaks suutma

- ♦ eestikeelses keskkonnas iseseisvalt hakkama saada ja
- ♦ jätkata haridusteed eesti keeles.

Oluline sisuline uuendus endise ainekavaga võrreldes on integreeritud ainekäsitus, kursuste vorm ning sellega ühenduses tunduvalt mitmekesisem keeleõppevõtetik.

Keeleoskuse mõõtskaalal võiks gümnaasiumitase vastata **kesktasemele.**

Kokkuvõtteks.

1. Kõik kolm õppekava seavad põhimõtteliselt ühesuguse eesmärgi:

- a) **vene põhikooli lõpetaja valdab eesti keelt igapäevasuhtlemiseks vajalikul määral**
(Funktsionaalselt algtase.)
- b) **vene õppekeelega gümnaasiumi lõpetaja oskab eesti keelt sellisel tasemel, mis võimaldab tal eesti keeles edasi õppida ja eestikeelses keskkonnas tööle asuda.**
(Funktsionaalselt kesktase.)

2. Põhikooli ainekava ega õppe-eesmärk ei vasta põhiseaduse vaimule ega haridusseadustiku nõuetele. See ei võimalda täita põhikooli- ja gümnaasiumiseadus sätestatud ülesannet minna üle eestikeelsele gümnaasiumile.

2. Kümne aasta jooksul ei ole saavutatud riikliku õppekavaga seatud eesmärke, riiklik standard on jäänud vaid fiktiivseks aktiks. Üldjuhul ei omanda põhikooli lõpetajad eesti keelt õppekavas ette nähtud algtasemel ja gümnaasiumi lõpetajad ei ole võimelised eesti keeles edasi õppima ega tööle asuma.

5. ÕPPE KVALITEET

Õppekvaliteedi tagamiseks on välja töötatud kindel õiguslik alus, mida aastate jooksul on pidevalt täiendatud.

5.1. Riiklik järelevalve

- Eesti põhiseadus sätestab üldpõhimõtte, et **hariduse andmine on riigi järelevalve all** (§ 37, lg 5).
- Haridusseadus (1992) määratleb haridusministeeriumi ülesanded üldises plaanis:

“Haridusministeerium kehtestab haridusasutuste riikliku järelevalve korra ja riigi haridusstandardid, kontrollib haridusalaste õigusaktide ja riigi haridusstandardi täitmist” (HS 1992 § 6, lg 1).

- Põhikooli- ja gümnaasiumiseadus oma esialgses versioonis osutab lühidalt vaid haridusministeeriumi juhtrollile:

„Kooli õppetegevuse korralduse ning taseme üle teostatakse riiklikku järelevalvet Kultuuri- ja Haridusministeeriumi kehtestatud korras“ (PGS 1993 §48 lg.1).

- **1999.a.** täiendatakse põhikooli- ja gümnaasiumiseadust eraldi peatükiga – VIII1: „Riiklik järelevalve“(10.02.1999) –, mis määratleb järelevalve sisu ja vastutajad juba väga üksikasjalikult

Seadus suurendab riikliku järelevalve osatähtsust otsustavalt, piiritledes erinevate täitjate ülesanded ja kohustused ning määrates üksikasjalikult kindlaks järelevalve korra ja sisu.

§48. (1) Riiklikku järelevalvet kooli õppe- ja kasvatustegevuse üle teostavad Haridusministeeriumi ametnikud ja maavanem (edaspidi riiklik järelevalveorgan). Riikliku järelevalve läbiviimise korra ning kooli õppe- ja kasvatustegevuse, samuti juhtimise tulemuslikkuse hindamise kriteeriumid kehtestab haridusminister määrusega.

(2) Riikliku järelevalve põhieesmärk on aidata kaasa kvaliteetse hariduse omandamisele koolis ning tagada õppe- ja kasvatustegevuse efektiivsus ja seaduslikkus.

(3) Riikliku järelevalve põhieesmärgist tulenevalt on riikliku järelevalveorgani ülesanded järgmised:

- 1) analüüsida ja hinnata kooli õppe- ja kasvatustegevuse mingi juhtimise tulemuslikkust;
- 2) hinnata õpilaste õpitulemuste taseme vastavus riiklikule õppekavale;
- 3) kontrollida haridusalastest õigusaktidest tulenevate nõuete täitmist;
- 4) kontrollida riigieelarvest koolidele eraldatud vahendite kasutamist;
- 5) nõustada koole ja nende omanikke õppe- ja kasvatustegevuse ning haridusökonoomia küsimustes;
- 6) analüüsida põhi- ja üldkeskhariduse olukorda piirkondlikult ja üleriigiliselt;

(4) Riiklikul järelevalvel on õigus:

- 1) külastada direktori teadmisel õppetuinde ja kasvatusüritusi, osaleda õppenõukogu, hoolekogu (nõukogu) ja lastevanemate koosolekutel;
- 2) viia koolis läbi tasemetöid õppetaseme kindlaksmääramiseks ning õppekava ea- ja jõukohasuse hindamiseks;
- 3) teha direktorile ettepanekuid kooli tegevuse parandamiseks ja ettekirjutusi õppe- ja kasvatustegevuses esinevate puuduste kõrvaldamiseks;
- 4) teha direktorile ja hoolekogule (nõukogule) ettekirjutusi nende poolt antud ja seadusega vastuolus olevate õigusaktide kooskõlla viimiseks kehtivate seadustega;

5) teha valla- või linnavalitsusele ettepanekuid õppe- ja kasvatustegevuse tingimuste parandamiseks või direktori distsiplinaarkorras karistamiseks.

(5) Riiklik järelevalveorgan on järelevalve teostamisel kohustatud:

1) olema oma hinnangutes erapooletu, tuginema oma otsustustes usaldusväärsele teabele ja õigusaktides sätestatud normidele;

2) arvestama kooli õppe- ja kasvatustegevusele üldhinnangu andmisel kompleksse analüüsi tulemusi.

(6) Riikliku järelevalve tulemused vormistatakse kontrollakti või õiendiga. Riikliku järelevalveorgani poolt tehtud seaduslikud ettekirjused on direktorile täitmiseks kohustuslikud ettekirjutuses sätestatud tähtaja jooksul pärast ettekirjutuse direktorile teatavakstegemist.

(7) Kui kooli direktor ei nõustu riikliku järelevalveorgani tehtud ettekirjutusega, on tal õigus vaidlustada nimetatud ettekirjutus Haridusministeeriumis kümne tööpäeva jooksul, arvestades ettekirjutuse direktorile teatavakstegemiseks.

- 22.03.1999 haridusministri määrusega nr. 14 kinnitati „**Riikliku järelevalve läbiviimise kord**“, mis määratleb järelevalve eesmärgi, teostajad, sihtrühma ja reeglid.

Määrus sätestab, et:

- **riiklik järelevalve on osa hariduse kvaliteedi tagamise süsteemist;**
- **järelevalvet teostavad maavanem ja haridusministeeriumi ametnikud** põhikooli- ja gümnaasiumiseaduses sätestatud alustel ja et
- järelevalvet viiakse koolides läbi **sõltumata kooli omandivormist.**

Tegelikku olukorda arvestades võib aga väita, et kehtestatud kord ei toimi alati.

1) Kohalik omavalitsus kas ei ole teadlik oma kohustustest järelevalve korraldamisel või ei pea seda vajalikuks täita. Probleem võib olla ka juhtimislünkades, mis on tekkinud järjepidevuse katkemisest ametnike vahetamisel.

2) Kohalik omavalitsus ei kasuta mingite kindlate asjaolude tõttu (poliitilised pinged?) teadlikult oma õigust kaadri valikul ja parandamisel.

5.2. Lõpueksamid

on riikliku järelevalve ja õppekvaliteedi kontrollimise põhivorme. Kohustuslik eesti keele lõpueksam kehtestati aga vene üldhariduskoolis alles 1999. a., kusjuures esimene kohustuslik riigieksam toimus vene õppekeelele gümnaasiumis 2000. a. kevadel.

Eksamitulemuste hindamine on aga siiani küsitavalt reguleeritud:

- 1) riigieksami soorituspiiri kehtestamisel ei ole arvestatud haridusalaseid ülemakte ja
- 2) tulemuste hindamisel on lähtutud erinevatelt alustelt, mis on tekitanud olulisi vastuolusid.

Konkreetselt avalduvad vastuolud järgmiste asjaolude kaudu.

- Gümnaasiumi riigieksami soorituspiiriks on määratud **üks punkt** (vrd. haridusministri 22. märtsi 1999.a. määrus nr. 20 p. 62). Sisuliselt tähendab see, et gümnaasiumi on lubatud lõpetada ka eesti keelt üldse oskamata. Säte reguleerib ühtmoodi kõigi riigieksamite hindamist, eirates otseselt põhikooli- ja gümnaasiumiseadusega kehtestatud haridusstandardi nõuet (vrd. §3), samuti riiklikus õppekavas kehtestatud nõudeid. Riiklikus õppekavas (1997) määratletud standardi järgi peaks põhikooli lõpetaja oskama eesti keelt algtasemel ja gümnaasiumi lõpetaja kesktasemel. Positiivse tulemusena aktsepteeritud üks punkt näitab, et riiklikku standardit on kõige otsesemas mõttes ignoreeritud.
- Sama joont jätkab haridusministri 18. mai 1999. a. määrus nr. 28, millega kinnitati riigikeele õppimise tingimused ja kord kõrghariduse omandamisel. Määrus annab õiguse saada riigi kulul süvendatud eesti keele õpet poole kuni ühe akadeemilise aasta ulatuses (20–40 ainepunkti) neil üliõpilastel, kelle „eesti keele oskuse tase on madalam keeleseaduses fikseeritud kesktasemest“ (määruse lisa, p.2 lõige 3). Sisuliselt loob määrus olukorra, kus kohustuslikku haridusstandardit ei peeta miskiks ja ilma keskhariidusega on võimalik astuda ülikooli ning saada seal riigi kulul veel keskkooli täiendõpet.
- Haridusministri 2. märtsi 2000. a. määrusega nr. 4 „**Võõrkeelse põhikooli ja gümnaasiumi eesti keele lõpueksami ja eesti keele tasameeksami ühitamise tingimused**“ viidi üldhariduskooli eesti keele lõpueksamid üldiste eesti keele tasameeksamitega ühisele alusele, samasse süsteemi. Määrus sätestab, et eesti keele lõpu- ja riigieksami ühitamisel riikliku tasameeksamiga loetakse alg- ja kesktaseme alampiiriks 60 punkti. Alates sellisest tulemusest on
 - põhikooli lõpetajal õigus saada eesti keele oskuse algtaseme tunnistus ja
 - gümnaasiumi lõpetajal on õigus saada kesktaseme tunnistus.

Eelnevast järeldub, et tulemus, mis jääb alla 60 punkti, ei vasta enam riiklikult kehtestatud oskustasemele.

- Haridusministri määrus nr. 52, välja antud 19.09.2001, muudab 1999. a. 22. märtsi määrust „Põhikooli ja gümnaasiumi lõpueksamite korraldamise tingimused ja kord“, kehtestades riigeksami uueks soorituspiiriks **20 punkti** (§17 lõige 3):

„Alates 20 hindepallist on riigeksamitulemus positiivne. Kui riigeksamitulemus on vähem kui 20 hindepalli, ei ole riigeksam sooritatud.“ Kui tulemuseks on vähem kui 20 palli, saab eksami uuesti sooritada järgmisel aastal.

2002. aastast jõustuv määrus reguleerib ühtmoodi kõiki riigeksameid. Tähelepanuta on aga jäänud asjaolu, et eesti keele eksam on seotud ka eesti keele tasemeeksamite üldsüsteemiga, kus on soorituspiiriks kehtestatud 60 punkti. Kuigi 20 punkti tähendab kõrgemat keeleoskust kui üks punkt, on see siiski väga palju madalam kui standardi alampiirile vastav 60 punkti. Seega ei taga ka uus määrus, et gümnaasiumilõpetajate eesti keele oskus vastaks riiklikule standardile.

Hindamist üldisemas mõttes reguleerib ka haridusministri 20. sept. 2000. a. määrus nr. 33 „**Õpilaste hindamise kord**“, sätestades protsendiskaala kirjalike tööde hindamiseks. Selle järgi loetakse rahuldavaks töö, mille eest on saadud **50 – 69%** punktide arvust. Niisiis on kirjalike tööde hindamisel kujunenud paras segadus.

.

KASUTATUD MATERJALID

1. Arenduskava 1998. – Muukeelse kooli arenduskava. Tallinn.
2. Asser 1998. – Hiie Asser, Eesti-vene kakskeelse õppekava realiseerimise põhimõtted. – Mitmekultuuriline Eesti: väljakutse haridusele. Tartu. Lk. 279 – 286.
3. Kaskmann&Küppar 1998. – Anne Kaskman, Maire Küppar, Estica õpetamise praktiline kogemus. – Mitmekultuuriline Eesti: väljakutse haridusele. Tartu. Lk. 297 – 308.
4. Peterson 2001. Ene Peterson, Eesti keele kui teise keele õpetamine Ida-Virumaal: probleemid ja lahendused.– Ettekanne konverentsil “Eesti keel ja teised keeled”. Tartu, 19. – 20. oktoober. (Käsikiri.)
5. Riigikeele (eesti keele) ainekava vene õppekeelele koolidele. 2. – 12. klass. Riigi Kooliamet. Tallinn, 1995.
6. Siirak, A. 1991.– Eesti keele programm vene õppekeelele kooli III – X klassile. Eesti Vabariigi Haridusministeerium. Eesti õppekirjanduse keskus. Tallinn.
7. Üldhariduskoolid 1996. – Üldhariduskoolide õppesisust ja –korraldusest 1996/97. õppeaastal. Tallinn.
8. Vare 1998. – Silvi Vare, Eesti keel teise keelena vene õppekeelele kooli. – Mitmekultuuriline Eesti: väljakutse haridusele. Tartu. Lk. 99 – 124.
9. Vihalemm 1998. – Triin Vihalemm, Eesti keele oskus ja selle kasutamine vene noorte toimetuleku tegurina ning nende enesemääratluse kujundajana. – Mitmekultuuriline Eesti: väljakutse haridusele. Toimetanud Marju Lauristin, Silvi Vare jt. Tartu. Lk. 225 – 248.
10. Volkova 2001. – Irina Volkova, EV 41. Eesti keele riigieksami ja ülikooli vastuvõttueksami tulemuste võrdlus. Juhendaja: prof. Anu-Reet Hausenberg. Tallinn, 2001.
11. Võlli 1998. – Kai Võlli, Vene õppekeelele koolid Eesti põhi- ja keskkoolide riiklikule õppekavale ülemineku eel.– Mitmekultuuriline Eesti: väljakutse haridusele. Toimetanud Marju Lauristin, Silvi Vare jt. Tartu. Lk. 83 – 98.
12. Õppesisust 1995. – Üldhariduskoolide õppesisust ja korraldusest 1995/96. õppeaastal. Riigi Kooliamet. Tallinn.
13. Õppesisust 1996. – Üldhariduskoolide õppesisust ja korraldusest 1996/97. õppeaastal. Tallinn.